

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kristina Wik

Summariska
brottmålsförfaranden
– om processekonomiska effektiviseringar
och dess konsekvenser

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Per Ole Träskman

Ämnesområde:
Processrätt

VT 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Disposition	8
2 STRAFFPROCESSENS SYFTE OCH FUNKTION	9
3 RÄTTEN TILL DOMSTOLSPRÖVNING	12
4 PROCESSRÄTTSLIGA PRINCIPER	13
4.1 Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration	13
4.2 Den kontradiktoriska principen	15
5 ERKÄNNANDETS BEVISVÄRDE	16
5.1 En historisk tillbakablick	16
5.2 Nya tankegångar	16
5.3 Erkännandets bevisvärde i modern tid	17
6 STRAFFÖRELÄGGANDE	19
6.1 Strafföreläggandets funktion och syfte	19
6.1.1 Inledning	19
6.1.2 En succesiv utökning	19
6.1.3 Strafföreläggandet i praktiken	20
6.2 Förutsättningar för att utfärda strafföreläggande	21
6.2.1 Erkända brott	21
6.2.2 Mindre allvarliga brott	21
6.2.3 Fast praxis	22

6.3	Kriminalpolitiska överväganden	23
6.4	Sammanfattning och kommentarer	24
7	UTEVAROHANDLÄGGNING	26
7.1	Inledning	26
7.2	Förutsättningar för utevarohandläggning	26
7.2.1	Lindrig påföljd	27
7.2.2	Avvikelse trots delgivning	27
7.2.3	Psykisk störning	28
7.2.4	Tillfredsställande utredning	28
7.3	Kritik mot utevarohandläggning	29
7.3.1	Legitimitet och objektivitet	29
7.3.2	Tillfredsställande utredning – en reduktion av standarden	29
7.3.3	Lagprövningens preventiva verkan	30
7.4	Närvarorätt eller närvaroplikt?	30
7.5	Sammanfattning och kommentarer	31
8	AVGÖRANDE PÅ HANDLINGARNA	33
8.1	Inledning	33
8.2	Förutsättningar för avgörande på handlingarna	34
8.2.1	Lindrig påföljd	34
8.2.2	Ingen begäran om huvudförhandling	35
8.2.3	Tillfredsställande utredning och tillfälle att slutföra talan	35
8.2.4	Övriga överväganden	36
8.3	Inställelse genom videoteknik	36
8.4	Sammanfattning och kommentarer	37
9	ÖVRIGA MÖJLIGHETER TILL LAGFÖRING	39
9.1	Rapporteftergift och åtalsunderlåtelse	39
9.2	Ordningsbot	40
9.3	Nya och alternativa metoder	41
9.3.1	Åtalsförhandling	41
9.3.2	Medling	42
10	AVSLUTANDE ANALYS	44
10.1	Den tilltalades fria vilja	44
10.2	Lagföringens preventiva effekt	45

10.3 Rätten till domstolsprövning och hänsyn till processrättsliga principer	46
10.4 Renodling och prioritering	46
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	48
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	51

Sammanfattning

När den nya rättegångsbalken infördes i Sverige år 1948 stod principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration i fokus. Svensk processrätt övergav på så sätt det gamla inkvisitoriska förfarandet och anammade istället den ackusatoriska förfarandepincipen, vilket innebär att det huvudsakliga ansvaret för utredningen faller på åklagaren. Den tilltalade har också fått utökade rättigheter i och med den kontradiktoriska principen som innebär mer inflytande och insyn i utredningen och processen. Straffprocessen fungerar numera bl.a. som en garant för att ingen oskyldig döms och straffas för ett brott. Åklagarens objektivitetsplikt och bevisbörda samt principen om *in dubio pro reo* är exempel på hur rättssäkerheten för den tilltalade tillvaratas och hur straffprocessens legitimitet bevaras.

Som en konsekvens av alltför många anmälda brott och domstolarnas ökade målbalanser har dock synen på straffprocessen och domstolarna förändrats. Alltför många krav på att polis, åklagare och domstolar skall fungera mer effektivt för att bekämpa och förebygga brott har framförts. Enkelt uttryckt är det viktiga inte längre att minimera antalet felaktigt fällande domar, utan också att minimera antalet felaktigt friande domar. Ett flertal olika metoder för att effektivisera arbetet hos de rättsvårdande myndigheterna har därför arbetats fram. Strafföreläggande, utevarohandläggning och avgörande på handlingarna är alla exempel på processekonomiska åtgärder för att bespara rättsväsendets resurser och öka effektiviteten. Ett *summariskt brottmålsförfarande* definieras i denna uppsats som *ett förfarande som sker utan sedvanlig ingående prövning av fallet*. Med sedvanlig prövning menas en huvudförhandling i domstol med alla parter närvarande.

I analysen av bakgrunden till införandet av dessa summariska brottmålsförfaranden framgår att fokus ligger på att utveckla metoder för att snabbt och enkelt hantera just den lindriga brottsligheten. En snabb lagföring har t.ex. ansetts gynna både rättssäkerhetsintresset samt öka den brottspreventiva effekten. Möjligheten för den tilltalade att själv välja lagföringsmetod framhålls också som något positivt. Alla tre metoder bygger på att den tilltalade har erkänt brottet eller att de faktiska omständigheterna som konstituerar brottet i vart fall är medgivna. En annan likhet är att brottets konkreta straffvärde enbart får medföra en lindrig påföljd, med andra ord att brottet är lindrigt. På så sätt kan man hävda att den tilltalades inställning och brottets grovhet får styra valet av lagföringsmetod. Detta behöver dock inte nödvändigtvis vara något positivt. Konsekvenserna av effektiviseringsarbetet som diskuterats har främst fokuserat på risken för minskad rättssäkerhet. Genom att inte närmare utreda den tilltalades erkännande finns en risk att utredningen hos åklagare och domstol får en sämre kvalitet. Eftersom en förenklad prövning i domstol också kan tillämpas då den tilltalade har förnekat gärningen kan hela rättssystemets legitimitet och objektivitet ifrågasättas. I fokus bör enligt kritikerna därför stå den tilltalades rätt till domstolsprövning och rätt att

närvara vid domstolsprövning. En rätt som enbart i undantagsfall skall kunna avstås ifrån. Domstolarnas pedagogiska roll vid beivrandet av lindrig brottslighet skall heller inte bortses ifrån. Även om ett summariskt förfarande innebär en snabb lagföring som kan öka den brottspreventiva effekten, kan även själva prövningen i en rättssal med alla parter närvarande ha en avskräckande effekt. Uppsatsen berör också hur de processrättsliga principerna omvärderas och eventuellt urholkas till följd av effektiviseringen.

Förord

När man börjar skriva sitt examensarbete känns arbetet man har framför sig oöverskådligt. Tanken på att fylla en uppsats med ett innehåll som man kan stå för och som faktiskt säger läsaren något kan kännas omöjlig. När arbetet väl är igång färdas man mellan hopp och förtvivlan. Vissa dagar hittar man en ny infallsvinkel och fylls av energi så att fingrarna flyger över tangentbordet och andra dagar har man helt enkelt svårt att se ljuset i tunneln. Resan har varit lång och i stunder besvärlig men det har också funnits stunder då man inte velat att resan skall ta slut. Någon gång är det dock dags att säga adjö till studietiden och även sätta punkt för ett ömsom mödosamt och ömsom givande uppsatsskrivande.

Med mitt examensarbete vill jag passa på att säga tack till alla mina vänner och min familj som med eller mot sin vilja tagit del av mitt skrivande och ställt upp på diskussioner om allt ifrån fotnoternas utformande till analysens upplägg.

Lund, december 2005

Kristina Wik

Förkortningar

Bet	Betänkande
Brå	Brottsförebyggande Rådet
EKMR	Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna
RF	Regeringsformen
Rskr	Riksdagsskrivelse
RRV	Riksrevisionsverket
RÅFS	Riksåklagarens författningssamling
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I Sverige anmäls årligen ca 1,2 miljoner brott. Att förvänta sig att all anmäld brottslighet skall leda till åtal och prövning i domstol är en orimlighet. Systemet skulle kollapsa och falla ihop av sin egen tyngd. Systemet måste istället relateras till hur mycket resurser man är beredd att satsa på rättskipningen och vad som kan tålas i beivrandet av brottslighet. Med tanke på att en domstolsprocess normalt är kostsam och tidskrävande har det utretts på vilket sätt ansvarsfrågor kan avgöras billigare och smidigare.

”Processekonomiska åtgärder” som begrepp kan definieras som att ”med så små medel som möjligt åstadkomma betryggande säkerhet i bedömningen”.¹

Processekonomiska argument ligger bakom utvecklandet av bl.a. rapporteftergift, åtalsunderlåtelse, ordningsbot, strafföreläggande, utevarohandläggning och det nyligen genomröstade förslaget om avgörande på handlingarna i underrätten. Andra stadganden som har ett typiskt processekonomiskt syfte är reglerna om att onödig bevisning kan avvisas (35 kap 7§ RB), att handläggningen kan påbörjas om det kan antas att hinder kommer att undanröjas (46 kap 3§ RB) och att man vid godtagande av tilltalads eller målsägandes frånvaro läser upp utsaga från polisprotokoll (46 kap 6§ RB). Med ökad effektivisering i form av snabba och billiga avgöranden uppkommer dock alltid en diskussion om rättssäkerhet. Rättssäkerhet bygger på att den enskilde individen skall skyddas mot statens eventuella maktmissbruk och innebär att samhällets regler och normer tillämpas på ett förutsebart och effektivt sätt och att alla individer behandlas lika inför lagen. När det gäller straffprocessen brukar man säga att det är brottet som skall straffas, inte individen.

Trots en ständigt pågående diskussion om rättssäkerhet, framförs alltför många förslag på effektiviseringar inom processrätten, oftast genom s.k. summariska förfaranden. Detta anses gynna både samhället och de inblandade parterna.

1.2 Syfte och frågeställningar

Effektivisering är något som alltid bör strävas efter. Men vad menar man med en effektiv straffrättskipning? Pratar vi om att brott skall utredas och beivras snabbt? I så fall, varför? Man talar ofta om att brottsbeivring är dyrt. Är då effektivitet att beivra brotten billigt? Eller kanske snarare att sätta

¹ Diesen – *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Stockholm 1993, s 56.

handlingens moraliska straffbarhet i relation till kostnaden för att beivra detta brott?

Syftet med denna uppsats är att belysa främst tre olika typer av metoder som tillgrips av de rättsvårdande myndigheterna för att effektivisera rättskipningen, i den bemärkelsen göra beivrandet snabbare och billigare. Frågeställningarna kretsar kring rättskipningsmetoder som jag har ansett falla inom kategorin *summariskt brottmålsförfarande* (se avgränsningsavsnittet), nämligen strafföreläggande, utevarohandläggning samt avgörande på handlingarna.

- Vilka är för- och nackdelarna med summariska förfaranden?
- Hur har effektivitet och rättssäkerhet vägts mot varandra vid införandet av respektive metod och hur förenliga är de med de grundläggande processrättsliga principerna och rätten till domstolsprövning?
- Bör den sedvanliga prövningen i rättssalen vara en sista resurs, som inte bör tillgripas annat än i fråga om grövre brottslighet?

Dessutom kommer uppsatsen att knyta an till de inledande frågeställningarna om vad en effektiv straffrättskipning egentligen är.

1.3 Metod och material

Först och främst har rättsdogmatisk metod använts för att närmare beskriva den gällande rätten kring summariska processer, d.v.s. förutsättningarna för att åklagare och domstol skall kunna använda sig av ett summariskt förfarande. Eftersom syftet med uppsatsen även är att belysa den kritik som uppkommit till följd av den ökade effektiviseringen, har jag valt att beskriva och analysera de kriminalpolitiska argument som legat bakom lagstiftningen och tillämpningen av lagstiftningen. I denna diskussion har även blandats in rättsvetenskapliga åsikter. Jag har inte ansett det nödvändigt att gå in alltför mycket på statistik om ohållbara målbalanser i domstolarna eller vad samhället tjänar i pengar på de förenklade metoderna, eftersom jag anser att uppsatsen bör hållas på en mer generell nivå. Några exempel och siffror har dock tagits med för att ge en bild av hur vanlig metoden är eller för att belysa vilken typ av brottslighet som beivras.

Eftersom det övergripande syftet med uppsatsen är att ställa processekonomi och effektivitet mot rättssäkerhet har detta präglat både metod och materialval. En röd tråd genom hela uppsatsen har också varit den tilltalades situation. Jag kan inte säga att uppsatsen i sin helhet utgår från den tilltalades perspektiv men jag har ändå velat lyfta fram den tilltalade i diskussionen om processens effektivitet och hur man ser på effektivitet. Oftast framhålls ett samhälleligt perspektiv och en samhällelig vinst av att snabbt beivra brott, men möjligheten att avgöra ett mål snabbt och enkelt kan fylla andra funktioner.

1.4 Avgränsningar

Det övergripande namnet på metoderna jag valt är *summariska brottmålsförfaranden*. Vad jag menar med ett summariskt brottmålsförfarande är *ett förfarande som sker utan sedvanlig ingående prövning av fallet*. Med en ”sedvanlig ingående prövning” menas i det här fallet en huvudförhandling med alla parter närvarande i rättssalen. En vanlig förståelse och förutsättning för en summarisk process inom civilprocessen (handräkning och betalningsföreläggande) är också att motparten *inte bestrider* framställandet. Man talar ofta om att saken är *otvistig*. På liknande sätt kan man säga att en summarisk brottmålsprocess förutsätter att den tilltalade har erkänt brottet eller i vart fall inte förnekat brottet. I uppsatsen kommer jag dock att problematisera denna syn på erkännandet något. I min definition av summarisk är också förekomsten av en *prövning* viktig. I detta lägger jag att en straffrättslig påföljd är det eventuella resultatet av denna prövning. Rapporteftergift och åtalsunderlåtelse faller därför vid sidan av min analys. Åtalsunderlåtelse har dock påtagliga likheter med åklagarens möjlighet att utfärda strafföreläggande. I båda fallen avskärmar åklagaren vissa handlingssätt, som av honom bedöms som brottsliga, från domstolens insyn. Vardera åtgärden innebär en form av ställningstagande mot den misstänkte. Vid prövningen av förutsättningarna för meddelande av såväl strafföreläggande som åtalsunderlåtelse utövar åklagaren en verksamhet som i realiteten är av samma karaktär som domstolens lagföring. Åtalsunderlåtelse, liksom andra alternativa metoder för rättskipning, diskuteras därför övergripande i kapitel 9. Ett annat sätt att hålla borta prövningar från domstolarna är avkriminalisering som ibland kopplas till privata avgiftssystem eller sanktionsavgifter. Detta kommer dock inte beröras alls i denna uppsats.

Något som jag medvetet valt att inte ta upp i denna uppsats är sådana effektiviseringsvinster som kan nås med hjälp av förändrad organisation och arbetsmetodik inom de rättsvårdande myndigheterna, även om denna typ av effektivitet givetvis hänger ihop med de processrättsliga möjligheterna till effektivisering. Ett exempel på detta är det snabbförfarande som införts vid Stockholms tingsrätt på försök som innebär att lindrig brottslighet snabbt skall handläggas av polis och åklagare för att till slut resultera i en dom i tingsrätten.² Detsamma gäller det nya förslaget om videokonferens istället för fysisk närvaro i rättssalen eftersom videokonferens är en relativt okontroversiell reform som kan sägas vara ett led i den tekniska utvecklingen och en konsekvens av den rådande situationen med nedlagda tingsrätter och ökade avstånd mellan parterna. Av denna anledning kommer videokonferenser enbart att nämnas kortfattat.

² Lag (2004:505) om försöksverksamhet med snabbare handläggning av brottmål som trädde i kraft 1 juli 2004 och har en försöksperiod på två år. Se även förordning 2004:506.

1.5 Disposition

Till att börja med har jag i uppsatsens inledande kapitel valt att beskriva och lyfta fram några viktiga frågeställningar som jag vill att läsaren skall ha med sig när han/hon läser om diskussionen kring summariska förfaranden. Jag inleder därför med en allmän beskrivning om synen på straffprocessen och dess syfte (kap 2) och fortsätter sedan med en kortfattad redogörelse om rätten till domstolsprövning (kap 3). Diskussionen om rätten till domstolsprövning hör givetvis ihop med frågan om de grundläggande processrättsliga principerna (kap 4). Innan avsnitten om respektive summariskt förfarande närmare förklaras, redogör jag även för synen på erkännandet i en brottmålsprocess (kap 5). Ett av syftena med uppsatsen är som nämnt att belysa rättssäkerheten från den tilltalades perspektiv och försöka inleda en diskussion om hur den tilltalades inställning till skuldfrågan kan styra valet av rättskipningsmetod.

Den huvudsakliga tyngdpunkten i uppsatsen ligger givetvis på de avsnitt som närmare förklarar strafföreläggande (kap 6), utevarohandläggning (kap 7) samt avgörande på handlingarna (kap 8). I dessa kapitel kommer jag att ta upp vilka förutsättningar som måste föreligga för att respektive summariskt förfarande får användas samt vilka kriminalpolitiska överväganden som gjorts vid införandet av respektive förfarande. Eftersom de tre olika metoderna skiljer sig åt valde jag också att variera upplägget på varje kapitel något. Efter varje kapitel (kap 6-8) valde jag även att införa en sammanfattning med några kommentarer för att belysa de huvudsakliga för- och nackdelarna med respektive metod.

Jag tyckte även det var intressant att nämna några övriga lagföringsmöjligheter som finns i Sverige och även introducera nya, alternativa metoder som alltmer börjar diskuteras bland politiker och rättslärda och som också kan sägas gynna bl.a. processekonomin (kap 9).

I den avslutande analysen hoppas jag kunna knyta ihop säcken och besvara mina inledande frågeställningar (kap 10).

2 Straffprocessens syfte och funktion

Rättskipningen skall enligt Ekelöf verka både förbjudande och påbjudande och alltså vara normbildande.³ Straffprocessens syfte är främst att överföra abstrakta normer till konkreta fall. Men till vilken nytta har vi en straffprocess?

För det första används straffprocessen för att realisera de straffrättsliga reglerna genom att utreda ansvarsfrågan och meddela en dom. Straffprocessen kan därför sägas ha *ett brottsbekämpande syfte*.⁴ Läggs tyngdpunkten på processens brottsbekämpande syfte anses målet vara *effektivitet*, d.v.s. att flertalet som begår brott lagförs snabbt samt att man *minimerar antalet felaktigt friande domar*. Det är dock inte alla som håller med om att straffprocessen har en brottsbekämpande funktion, utan istället bör ses som en *garant för att ingen som är oskyldig döms för brott och straffas*.⁵ Staten är i en maktposition på så sätt att den har monopol på legitim bestraffning. Maktutövningen är ensidig och riktar sig mot alla landets medborgare. För att ett sådant system skall kunna fungera krävs ett skydd för den enskilde som alltid aktualiseras då straffrättsligt ansvar skall utdömas. Domarens viktigaste uppgift ses då vara att se till att den misstänkte inte blir föremål för onödiga tvångsåtgärder samt att kritiskt värdera utredningen så att ingen oskyldig döms till ansvar och utsätts för straff. Detta sätt att uppfatta straffprocessens funktion kallas ibland för *rättssäkerhetsmodellen* eller *legalitetsmodellen*.⁶ Om rättssäkerhetsintresset står i fokus är det viktigaste att *minimera antalet felaktigt fällande domar*.⁷

Det är inte bara de straffrättsliga reglerna som ensamt fungerar brottsavskräckande. Genom processrätten förverkligas den materiella rätten, varför man kan hävda att processrätten har *en brottspreventiv funktion*. Processrätten fungerar då som ett pedagogiskt instrument.⁸ Det har dock ansetts vara nödvändigt att nyansera påståendet om straffprocessens brottspreventiva funktion. Till att börja med står det klart att ett relativt litet antal personer begår en stor del av den sammanlagda brottsligheten. Med andra ord låter sig dessa människor inte avskräckas av hotet om straff och återkommer därför till domstolarna gång på gång. Processens brottspreventiva funktion begränsas då till de fall den leder till en frihetsberövande påföljd som gör att nya brott inte kan begås. Det finns dock brott där återfallsfrekvensen är lägre, vilket kan bero på brottets natur, gärningsmannens personliga förhållanden eller på polisiär övervakning

³ Ekelöf och Edelstam – *Rättegång I*, Stockholm 2002, s 20.

⁴ Lindell (red), Eklund, Asp och Andersson – *Straffprocessen*, Stockholm 2005, s 20.

⁵ Bylund – *Tvångsmedel I, Personella tvångsmedel i straffprocessen*, Uppsala 1993, s 38.

⁶ Lindblom – *Domstolarnas växande samhällsroll och processens förändrade funktioner – floskler eller fakta?* SvJT 2004 s 243.

⁷ Ekelöf och Edelstam – a.a., s 30.

⁸ Carlsson och Persson – *Processrättens grunder*, sjunde upplagan, Uppsala 2004, s 14.

(t.ex. hastighetskontroller). Straffprocessens funktion i dessa fall är svår att fastställa. Ibland brukar man säga att risken att avslöjas verkar avskräckande, men å andra sidan är det många brott som inte skulle upprepas ändå, även förutan lagföring och straff. För vissa fungerar de sociala konsekvenserna såsom stigmatisering, kraftiga böter och uppsägning, som en nog så tillräcklig avskräckning.⁹

En annan funktion är processens *konfliktlösande funktion*. Dock kan man hävda att domstolen vid brottmål enbart är bra på att tydliggöra normer och därmed demonstrera hur människor bör handla, men är mindre bra på konfliktlösning som bottnar i att någon av parterna har brutit mot normerna.¹⁰ Detta menar vissa har att göra med att åklagaren representerar statens intressen och att det därför inte föreligger någon egentlig konflikt mellan åklagaren och gärningsmannen på samma sätt som i en tvist mellan två parter i ett dispositivt tvistemål.¹¹ Mot bakgrund av detta har tanken på försoning fått en allt större roll genom rörelsen *restorative justice* (reparativ rättvisa) där medling mellan offer och gärningsman med hjälp av en tredje oberoende part används för att försöka minska skadorna av brottet. Grundtanken vid medling är inte att gärningsmannen skall straffas utan skall ses som ett förfarande som syftar till att lösa en konflikt på ett sätt som samtidigt fostrar (den unge) brottslingen.¹²

Det har också hävdats att så kallad *rättsfrid* ligger bakom straffprocessens funktion. Vad man menar med detta är att det i ett samhälle måste finnas en myndighet som undersöker och ”tar hand om brott och anmälningar om brott”. I själva verket är inte resultatet av processen det viktigaste, utan det faktum att en process överhuvudtaget äger rum. Särskilt tydligt blir detta då brottet inte har någon klar definierad målsägande.¹³

På senare tid har även *rättens kommunikativa funktion* uppmärksammats och man låter då domstolen få utgöra ett ”forum för moralisk diskurs”.¹⁴ Genom rättslig prövning riktar man fokus på problematik inom olika områden för att synliggöra även de moraliska argumenten. Som exempel kan nämnas processer som rör näringslivets funktion och ansvar, t.ex. insiderbrott, mutbrott och skattebrott. Missförhållanden, mutbrott och påstådd korruption inom statlig och kommunal verksamhet har även avslöjats och prövats. Juridiska och moraliska frågor ventileras i massmedia och i processer istället för att tas upp i den politiska diskursen. Processen fungerar då som ett slags Speakers Corner i Hyde Park.¹⁵

En annan viktig funktion som ofta framhålls är att processen anses tillgodose medborgarnas demokratiska och psykologiska behov av att delta

⁹ Lindell m.fl., - a.a., s 21.

¹⁰ Lindell m.fl., - a.a., s 20.

¹¹ Wersäll – *Åklagare och polis som domare* (referat), Nordiskt Juristmöte, 2002, s 649.

¹² Lindell m.fl., - a.a., s 23f. Läs mer om medling i avsnitt 9.3.2.

¹³ Lindell m.fl., - a.a., s 23.

¹⁴ Wilhelmsson – *Senmodern ansvarsrätt*, Helsingfors 2001, s 111f.

¹⁵ Lindblom – a.a., s 255.

vid beslutsfattande som rör dem själva. Detta *deltagandeperspektiv* blir extra tydlig i diskussionen om valet av handläggningsform, muntlighet eller skriftlighet, liksom i anslutning till de krav på access to court som ställs upp i EKMR.¹⁶

¹⁶ Lindblom – a.a. s 251.

3 Rätten till domstolsprövning

Enligt artikel 6 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (EKMR) skall var och en vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. I praxis görs undantag för de fall där det inte finns någon reell och seriös tvist. Den som blivit anklagad för brott garanteras dessutom vissa minimirättigheter enligt konventionens artikel 6:3. Dessa är rätten att bli underrättad om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom, rätten till tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar, rätten till bistånd av advokat, rätten att inkalla och förhöra vittnen samt rätten till biträde av tolk om så skulle behövas.

I rätten till domstolsprövning ingår rätten till muntlig förhandling. Detta betyder dock inte att sådan förhandling på grund av konventionen alltid måste hållas för prövningen av en anklagelse om brott. En part kan avstå från denna rätt. Det kan t.ex. ske genom att den misstänkte godkänner ett strafföreläggande eller ett ordningsföreläggande. Ett implicit avstående från muntlig förhandling skall också godkännas t.ex. då målet skall avgöras på handlingarna men då det finns en möjlighet för part att på begäran få en muntlig förhandling. I mål om allvarigare brottslighet krävs det dock enligt artikel 6:1 ofta en muntlig förhandling oavsett om den tilltalade önskar en sådan eller inte.¹⁷ Samtidigt är användandet av förenklade brottmålsförfaranden dock något som de europeiska länderna uppmuntras till för att bättre kunna prioritera mellan olika brottmål samt förkorta handläggningstiderna för brottmål.¹⁸

EKMR antogs i Rom 1950 och ratificerades av Sverige två år senare. Den 1 januari 1995 trädde *lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna* i kraft och innebar att EKMR inkorporerades i svensk rätt. Konventionen är numera gällande som svensk lag och enligt 2 kap 23 § RF får lag eller annan föreskrift inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt konventionen. I förarbetena till konventionslagen presumeras att svensk rätt i allmänhet torde stå i överensstämmelse med konventionens krav. Den rättspraxis som utvecklas av Europadomstolen i Strasbourg måste emellertid fortlöpande följas för att se till att avvikelser inte sker.¹⁹

¹⁷ Danelius – a.a., s 183-185.

¹⁸ Europarådets rekommendation No R(87) 18 om förenklat brottmålsförfarande. Europarådets rekommendation går också ut på att medlemsstaternas processlagstiftning bör vila på grunden om relativ åtalsplikt. I Sverige har dock den absoluta åtalsplikten en mycket stark traditionell förankring och anses främja både legalitet och förutsebarhet. Därför har det ansetts att den svenska modellen med en absolut åtalsplikt förenad med relativt stora diskretionära befogenheter för åklagarna svarar väl mot den förespråkade lösningen i den av Europarådets antagna rekommendation. Se prop. 1994/95:23 s 89f.

¹⁹ Prop. 1993/94:117 s 40f.

4 Processrättsliga principer

4.1 Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration

När den nuvarande rättegångsbalken tillkom var syftet framför allt att komma till rätta med de problem som de äldre förfarandereglererna gav upphov till. Det gällde bl.a. den legala bevisteorin med omfattande regler om vilken bevisning som kunde tillåtas och om en gradering av de olika bevismedlen. Ett annat särdrag för den äldre rättegångsbalken var det muntlig-protokollariska systemet som innebar att processen i och för sig hade ett inslag av muntlighet men att det inte var det muntligt sagda utan vad som antecknades i rättsens protokoll som utgjorde grunden för domen. Förfarandet var ofta segdraget genom att det lätt kunde leda till upprepade uppskov under handläggningen. För att komma till rätta med dessa uppenbara olägenheter kom den nya rättegångsbalken att utmärkas av principerna om *muntlighet*, *omedelbarhet* och *koncentration*. Principerna går delvis i varandra och utgör varandras förutsättningar.²⁰ Under den här perioden gick man från ett *inkvisitoriskt förfarande* där processen i princip bestod av två parter, domaren och den tilltalade, och där domaren skötte all utredning och dömande, till det *akusatoriska förfarandet* där åklagaren stod för all utredning och domaren blev mer passiv. *Den kontradiktoriska förfarandepincipen* anammades också och gav den tilltalade utökade rättigheter att medverka i processen.²¹

Strävandena att radikalt bryta med det äldre systemet medförde att principerna genomfördes med stor stränghet.²² Det ledde i sin tur till att utrymmet för att anpassa förfarandet till förhållandena i det enskilda målet blev förhållandevis litet. De nya principerna för rättegången genomfördes dock inte helt undantagslöst. Redan vid införande av rättegångsbalken såg man ett behov av att kunna anpassa handläggningen till de speciella krav som kunde uppkomma i enskilda fall. Som exempel kan nämnas reglerna om bevisupptagning utom huvudförhandling (t.ex. 36 kap 19§ RB) och möjligheterna att i vissa fall hänvisa till skriftliga berättelser (35 kap 14§ RB).

Enligt 46 kap 5 § RB skall förhandlingen vara muntlig (*muntlighetsprincipen*), vilket innebär att processmaterialet skall läggas fram muntligen och inte skriftligen. Det råder ett förbud för part att läsa upp en skriftlig inlägga. Ett vittne får vid förhör i princip inte hänvisa till en skriftlig berättelse och det är i huvudsak förbjudet att som bevis åberopa

²⁰ Prop. 2004/05:131 s 80.

²¹ Ekelöf och Edelstam – a.a., s 70. Se avsnitt 4.2.

²² Den nya processordningen har kritiserats för att vara för omfattande och fokusera alltför mycket på det gamla systemets brister, se Heuman, Lars – *Rättegångsbalken och alternativa tvistlösningsmetoder*, SvJT 1999;4 s 476.

skriftliga berättelser som tillkommit utom rätta med anledning av en redan inledd eller förestående rättegång.²³ Kravet på muntlighet innebär dock inte att den som talar måste befinna sig i rättssalen.

Förutom att muntligheten kan underlätta kommunikationen mellan de berörda parterna i rättegången och allmänt kan sägas gagna offentlighetsprincipen tjänar den också det ändamålet att parter och domstol härigenom vet vad domen kommer att grundas på. Det som inte har sagts vid huvudförhandlingen får inte läggas till grund för domen.²⁴ Även artikel 6:1 i Europakonventionen kräver att en muntlig förhandling skall hållas när det är frågan att ta ställning till civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelser för brott. Detta innebär dock inte att alla mål måste avgöras efter en muntlig procedur.²⁵ I överrätten finns inte samma generella rätt till muntlig förhandling. Artikel 6:1 ger t.ex. inte rätt till en ny muntlig förhandling när prövningen i den högre instansen är begränsad till rättsfrågor.²⁶

Av 30 kap 2 § RB följer att, om huvudförhandling hålls, domen får grundas endast på vad som förekommit vid förhandlingen (*omedelbarhetsprincipen*). Även om någon omständighet nämnts under eventuell förberedelse eller i någon inlägga till domstolen måste den sålunda upprepas muntligt vid huvudförhandlingen för att den skall kunna beaktas.²⁷ Endast de domare som varit med vid hela förhandlingen får delta i avgörandet. En förutsättning för omedelbarhet är att *koncentrationsprincipen* tillämpas. I 46 kap 11 § RB stadgas därför att ett mål skall vara så väl förberett att det kan avgöras efter en huvudförhandling som skall pågå utan något längre avbrott. Domaren skall sedan avgöra målet medan han har målet och dess bevisning färskt i minnet. För att det skall få göras uppehåll i en huvudförhandling krävs att vissa särskilt angivna förutsättningar är uppfyllda. Koncentrationsprincipen har framför allt en processekonomisk funktion.²⁸

²³ Prop 2004/05:131 s 81. Se dock kapitel 8 angående omfattande reformering av muntlighetsprincipen.

²⁴ SOU 2001:103 s 169f.

²⁵ Se kapitel 3.

²⁶ Danelius – a.a. s 186. Se även *Ekbatani mot Sverige* där den amerikanske medborgaren John Ekbatani dömts för hot mot tjänsteman men förvägrats en muntlig förhandling i hovrätten. I detta fall ansåg Europadomstolen att begreppet "fair trial" innefattar att en person som anklagas för ett brott "as a general principle" har rätt att vara närvarande vid förhandlingen i första instans. I fallet förelåg motstridiga uppgifter mellan Ekbatani och målsäganden om vad som faktiskt hänt. Frågan om Ekbatanis skuld var i själva verket huvudfrågan i målet, varför en ny prövning i hovrätten var nödvändig. Genom att vägra Ekbatani detta ansågs artikel 6:1 i EKMR vara kränkt. Numera stadgar 51 kap 13§ RB att huvudförhandling skall hållas i hovrätten om den tilltalade begär det och det inte är "uppenbart obehövt". Om frågan i högre instans rör vilken rättslig relevans som skall tillmätas vissa invändningar mot ett åtal, anser Europadomstolen inte detta stå i strid med artikel 6:1. Se bl.a. *Jan-Åke Andersson mot Sverige*.

²⁷ Lindell m.fl., - a.a., s 219.

²⁸ Heuman, Lars – a.a., s 479.

4.2 Den kontradiktoriska principen

Genom EKMRs inkorporering i svensk rätt samt Europadomstolens tolkning av art 6 har även *den kontradiktoriska principen* fått en fundamental betydelse inom den svenska processrätten. Den kontradiktoriska principen innebär att parterna åtminstone formellt sett skall vara jämbördiga, att den tilltalade skall känna till alla fakta i målet och att den tilltalade skall få tillfälle att svara. Kontradiktion anses även vara en viktig komponent i försäkrandet om att en rättvis rättegång kommer till stånd.²⁹ Man bör dock komma ihåg att den kontradiktoriska principen innebär att parterna skall beredas *möjlighet* att föra sin talan. Att den tilltalade t.ex. vägrar att yttra sig innebär inte automatiskt att den kontradiktoriska principen åsidosätts.

Principen om parternas likställdhet (equality of arms) skyddas också av Europakonventionen och innebär att den tilltalade inte får ha sämre möjligheter än åklagaren att utföra sin talan inför domstolen. Artikel 6:1 hindrar dock inte att den tilltalade har en förmånligare ställning än åklagaren i processen. Möjligheten att favorisera den tilltalade (in dubio pro reo) utgör en av hörnstenarna inom straffprocessrätten.³⁰ Att det är fråga om en tvåpartsprocess innebär heller inte att parterna förfogar över processen helt. I princip kan inte den tilltalade disponera över åtalet. Någon möjlighet att, som i dispositiva tvistemål, medge motpartens talan föreligger inte. Även om den tilltalade gör sådana uttalanden är det rättens skyldighet att pröva dessa frågor. I princip föreligger heller ingen möjlighet för den tilltalade att avge ett s.k. *guilty plea* som automatiskt medför att ett summariskt förfarande används. Det är istället åklagarens åtalsplikt och objektivitetsplikt samt rättegångsbalkens regler som avgör om ordningsbot, åtalsunderlåtelse och strafföreläggande får användas.³¹

²⁹ Bergholtz – Åtal och kontradiktion, *marginalanteckningar till några rättsfall*, Festskrift till Per Olof Bolding, 1992, s 1f.

³⁰ Danelius – a.a., s 195.

³¹ Se mer om åtalsförhandling i kapitel 9.

5 Erkännandets bevisvärde

5.1 En historisk tillbakablick

Erkännandets funktion och betydelse inom processrätten blev föremål för inträngande analys i samband med notorium-begreppets utveckling inom den romersk-katolska rätten. De brott som var uppenbara, notoriska, kunde man avgöra snabbt och effektivt. Begreppet *confessio* (bekännelse) kom därför att bli ett av huvudbegreppen i den romersk-kanoniska processrätten. *Confessio in iure* utgjorde grund för ett notorium iuris och klassificerades av de medeltida rättslärderna som ett bevismedel av högsta värde, vilket medförde att man dels kunde tillgripa ett summariskt processförfarande och dels kunde vägra appellations. Detta medförde i sin tur att man vid domstolarna blev mycket angelägen att pressa fram en bekännelse ur den misstänkte personen, något som också understöddes av dåtidens religiösa uppfattning av värdet och betydelsen av bekännelse för själens salighet.³²

Under 1600-talet expanderade Sverige till en europeisk stormakt, vilket innebar omfattande förbindelser med kontinenten, något som givetvis påverkade receptionen av de rådande processrättssystemen på kontinenten. En viktig del av processrätten i Sverige blev således den legala bevisteorin som slutligen blev lagfäst i 1734 års lag. Tack vare den legala bevisteorin fick också erkännandet central betydelse.³³ I tvistemål kunde man grunda domen direkt på det egna erkännandet, medan man i brottmål oftast var tvungen att företa en materiell prövning.³⁴ I mål rörande enklare brott tillmätte man dock det egna erkännandet full beviskraft.³⁵ Tanken om det egna erkännandets enastående bevisvärde grundades på uppfattningen att en person som regel inte frivilligt erkänner något som kan skada honom, om han inte är skyldig till det brott han är misstänkt och anklagad för.³⁶

5.2 Nya tankegångar

Under tidsperioden 1809-1948 genomfördes stora och genomgripande förändringar inom svensk processrätt. Med Processkommissionens

³² Inger – *Erkännandet i svensk processrättshistoria II*, Lund 1994, s. 1.

³³ Inger – a.a. s. 53.

³⁴ Inger – a.a. s. 82.

³⁵ Det egna erkännandet skulle vara avgivet frivilligt och utan tvång, s.k. *confessio spontanea*, men undersökningar visar att det förekom tortyr i viss utsträckning, se Inger – a.a., s. 99ff. ”Insättande på bekännelse” var också vanligt under 1700-talet och innebar att man satte in en person som var misstänkt för ett grovt brott men som nekade till brottet, i häkte för att han så småningom skulle drabbas av samvetsqual och bli beredd att erkänna, Inger – a.a. s. 208-210. Idag råder ett förbud mot att pressa fram erkännanden på liknande sätt i 23 kap 12 § RB.

³⁶ Inger – a.a. s. 311.

betänkande 1926 stod det klart att man var beredd att övergå från inkvisitoriskt till ackusatoriskt processförfarande och från legal bevisprövning till fri bevisprövning. Betänkandet fick ett positivt mottagande och kom att ligga till grund för Processlagberedningens betänkande 1938, som i sin tur lades till grund för förslaget till ny rättegångsbalk, som antogs 1942 och trädde i kraft 1948.

Införandet av den fria bevisprövningen medförde att det egna erkännandets bevisvärde reducerades avsevärt. Erkännandet blev ett av många bevismedel men godtogs fortfarande som fullt bevis i alla ringare brottmål, även sedan man mera definitivt övergått till den fria bevisteorin. Med den successiva övergången till den fria bevisprövningen och det ackusatoriska processförfarandet kom vissa av kvalitetskraven att försvinna eller ändras. Att personen skulle vara vid sina sinnens fulla bruk var dock ett av kraven som stod kvar orubbat.³⁷

5.3 Erkännandets bevisvärde i modern tid

Till skillnad från vad som gäller i dispositiva tvistemål måste ett erkännande i indispositiva tvistemål och i brottmål, enligt 35 kap 3 § RB, prövas av rätten. Ett erkännande utgör således en rättslig ståndpunkt, ett godtagande av att åklagarens gärningspåstående läggs till grund för domstolens bedömning.³⁸ Men erkännandet innebär inte att domstolen måste godta hans inställning. Den tilltalade kan ha fel om gärningen i sig eller också kan erkännandet, medvetet eller omedvetet, vara felaktigt. Rätten skall egentligen inte pröva den tilltalades inställning till åtalet, utan samstämmigheten mellan åklagarens och den tilltalades version av det inträffade.³⁹ Ekelöf menar att det ibland kan vara tillräckligt att den tilltalade vitsordar att det gått till så som åklagaren påstått i sin sakframställning. Åklagaren kan därefter med några få frågor kontrollera att den tilltalade inte missförstått gärningsbeskrivningen på någon väsentlig punkt.⁴⁰

Är den tilltalade inte närvarande men har erkänt brottet tidigare under utredningen prövas erkännandet genom att rätten kontrollerar att inga omständigheter talar emot riktigheten.⁴¹ Ekelöf menar dock att man i bagatellmål som avgörs i den tilltalades frånvaro skall godta ett erkännande och låta den tilltalade ”själv avgöra om han vill ha sin sak grundligt utredd eller snabbt komma ifrån den obehagliga processen.”⁴² Diesen är dock kritisk till detta uttalande. Han menar att ”taktiska” erkännanden såsom att

³⁷ Inger – a.a., s 288-301.

³⁸ Ekelöf - *Rättegång IV*, Stockholm 1992, s 53.

³⁹ Diesen – a.a., s 290.

⁴⁰ Ekelöf, Ederstam och Boman - *Rättegång V*, Stockholm 1998, s 179.

⁴¹ Diesen – a.a., s 458.

⁴² Ekelöf - *Rättegång IV*, s 119.

den tilltalade erkänner för att slippa närvara vid rättegången, inte skall godtas i brottmål.⁴³

Det är heller inte helt ovanligt att ett erkännande som lämnas under förundersökningen tas tillbaka i huvudförhandlingen. Som skäl till detta anges bl.a. att den tilltalade känt sig pressad under polisförhören eller att han hoppats bli frisläppt genom ett erkännande.⁴⁴ Diesen anser att det alltid är viktigt att ifrågasätta motiven för ett erkännande. Det kan finnas ett flertal förklaringar till att ett erkännande kan vara felaktigt. Den tilltalade kan ha missförstått vad erkännandet innebär. Han kan ha förväxlat ett medgivande av åtalet med ett vitsordande av de faktiska omständigheterna. Erkännandet kan också vara falskt. Anledningar till falska erkännanden kan vara kortfristiga fördelar såsom att slippa fortsatta förhör eller inställelse i rätten, resignation, försök till avledning (från andra eller svårare brott), herostratiska skäl, psykopatiska grunder eller viljan att skydda annan person.⁴⁵

⁴³ Diesen – a.a. s 459. Ett typfall av ett taktiskt erkännande menar Diesen är då en man ringer till domstolen dagen innan förhandlingen och förklarar att han inte kan närvara p.g.a. jobbet. När han får beskedet att bara laga förfall godtas säger han ”Men då erkänner jag istället...”. Mer om utevarohandläggning i kapitel 7.

⁴⁴ Aspelin – *Straffrättskipning utan domstol*, Lund 1987, s 28.

⁴⁵ Diesen – a.a., s 459f. Enligt 23 kap 12 § RB råder det ett förbud mot att medvetet använda oriktiga uppgifter, löften eller förespeglingar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttrötning eller andra otillbörliga åtgärder i syfte att framkalla en bekännelse eller uttalande i en viss riktning. Lagrummet bygger på tanken om att den misstänkte skall kunna lämna ett erkännande utan påtryckningar och att han inte skall kunna förhandla sig till ett lindrigare straff, se Lindberg - *Om åklagareetik*, SvJT 1997 s 206.

6 Strafföreläggande

6.1 Strafföreläggandets funktion och syfte

6.1.1 Inledning

Strafföreläggandet är ett skriftligt⁴⁶ förfarande och innebär att åklagaren, istället för att väcka åtal, förelägger den misstänkte ett bötesstraff och/eller en villkorlig dom. Enligt 48 kap 5 § RB gäller samma krav på objektivitet som föreskrivs då åklagaren skall pröva ett åtal. Med andra ord får ett strafföreläggande endast utföras då det finns *tillräckliga skäl* att anta att det skulle bli en fällande dom.⁴⁷ Av 1 § strafföreläggandekungörelsen följer att åklagaren, när det finns förutsättningar, bör utfärda strafföreläggande i stället för att väcka åtal. Om den misstänkte väljer att godkänna strafföreläggandet, d.v.s. erkänna den brottsliga handlingen, blir det bindande för honom. Föreläggandet fungerar då på samma sätt som en lagakraftvunnen dom. Han uppger samtidigt sin rätt att få sin sak prövad i domstol. Möjligheterna för åklagare att utfärda strafföreläggande regleras främst av 48 kap rättegångsbalken, strafföreläggandekungörelsen (1970:60), förordning (1964:740) med särskilda föreskrifter för åklagare i vissa brottmål samt Riksåklagarens författningssamling (RÅFS).

6.1.2 En succesiv utökning

Åklagarens möjlighet att utfärda strafföreläggande infördes med nya rättegångsbalken 1948 men sedan dess har tillämpningsområdet ökat successivt. Sitt egentliga genombrott fick strafföreläggandet först 1968 när fängelsestraffet utmönstrades ur straffskalan för vårdslöshet i trafik. Under samma period utvecklades också en kriminalpolitisk linje som innebar att domstolsförfarandet skulle vara förbehållet mer komplicerad och allvarlig brottslighet. Man började dessutom resonera att det utifrån rättssäkerhetssynpunkt var viktigt med en skyndsam handläggning.⁴⁸

Från början kunde åklagare endast utfärda strafföreläggande vid låga bötesstraff, närmare bestämt 20 dagsböter. Under åren har strafföreläggandets tillämpningsområde utökats. Från och med den 1 januari

⁴⁶ Före den 1 juli 2000 utfärdades alltid strafförelägganden skriftligen enligt ett av Riksåklagaren fastställt formulär. Lagändringen år 2000 möjliggör att strafförelägganden sätts upp och utfärdas i form av ett elektroniskt dokument där åklagaren säkerställer strafföreläggandets äkthet genom sin elektroniska signatur. Därefter produceras en utskrift av ett besked om föreläggandets innehåll, vilken skickas tillsammans med en broschyr med ytterligare information per post till den misstänkte. Ett strafföreläggande kan godkännas endast skriftligen, se 48 kap 9 § RB.

⁴⁷ Prop. 1996/97:8 s 10.

⁴⁸ Aspelin – a.a., s 31.

1995 blev det tillåtet för åklagarna att utfärda strafföreläggande för *alla typer av brott där böter ingår i straffskalan*, dock ej normerade böter.⁴⁹

År 1997 infördes ännu fler möjligheter för åklagare att utfärda strafföreläggande trots protester från remissinstanserna.⁵⁰ Då utökades 48 kap 4 § RB och det gjordes tillåtet för åklagare att utfärda strafföreläggande i de fall det är uppenbart att påföljden kommer stanna vid *villkorlig dom*. Undantaget är dock brott som begåtts av en gärningsman under 18 år. Villkorlig dom får heller inte föreläggas genom strafföreläggande för brott om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst.

6.1.3 Strafföreläggandet i praktiken

Enligt 48 kap 9 och 11 §§ RB sker godkännandet av ett strafföreläggande genom den misstänktes underskrift eller, om föreläggandet endast avser böter, genom att hela beloppet betalas. Det räcker dock inte alltid med att den misstänkte skrivit under godkännandeförklaringen. Om t.ex. den misstänkte strukit över förklaringen men samtidigt undertecknat samma dokument, är detta inte tillräckligt för godkännande. Detsamma gäller om den misstänkte samtidigt som han godkänner föreläggandet anför omständigheter som i något hänseende i princip skulle kunna inverka på straffbarheten eller på straffvärdet hos gärningen.⁵¹ Mellan 15 och 20 procent av utfärdade förelägganden godkänns aldrig. De flesta av dessa är bestridda eller helt obesvarade förelägganden. Ett antal förelägganden återkallas av åklagare efter invändningar från den misstänkte eller på grund av att felaktigheter upptäckts i föreläggandet. Godkänns inte föreläggandet leder detta alltid till ett nytt beslut av åklagaren. Den vanligaste situationen är att åtal väcks men det förekommer också att åklagaren utfärdar ett nytt föreläggande.⁵²

När det gäller utfärdande av strafföreläggande som avser villkorlig dom har det uppställts vissa särskilda regler. I 3 § *förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål* föreskrivs att åklagaren bör underrätta den misstänkte om ett beslut att utfärda strafföreläggande som avser villkorlig dom vid ett *personligt sammanträffande*. Gäller det en person som inte fyllt 21 år är detta obligatoriskt enligt 1 § 2 st *förordningen (1994:1736) med särskilda bestämmelser för unga lagöverträdare*. Åklagaren kan vid mötet förklara vad en villkorlig dom innebär, göra klart för gärningsmannen kravet på skötsamhet samt redogöra för risken för strängare straff vid eventuellt återfall.⁵³

⁴⁹ Till grund för utarbetandet av strafföreläggandet under 1990-talet låg utredning Ett reformerat åklagarväsende (SOU 1992:61).

⁵⁰ Se prop. 1996/97:8.

⁵¹ Fitger – *Rättegångsbalken II*, 48:26 suppl. 31, april 2000. Se även NJA 1963 s 393.

⁵² Prop. 1999/2000:67 s 16.

⁵³ Prop. 1996/97:8 s 13.

Ett strafföreläggande kan enligt 48 kap 2 § RB, förutom ett föreläggande om böter och/eller villkorlig dom, även innefatta *förverkande* eller *annan särskild rättsverkan* av brottet. I 48 kap 5 a § RB stadgas att även *enskilda anspråk* kan föreläggas den misstänkte. För att godkännandet skall anses som giltigt måste det omfatta samtliga i föreläggandet upptagna brott, påföljden i sin helhet och i förekommande fall den särskilda rättsverkan.

6.2 Förutsättningar för att utfärda strafföreläggande

Strafföreläggandet är ett förfarande som främst används då följande tre förutsättningar är uppfyllda:⁵⁴

1. den misstänkte har erkänt brottet
2. brottet är inte alltför allvarligt
3. det råder inte någon tvekan om påföljden

6.2.1 Erkända brott

Det uppställs egentligen inget formellt krav på erkännande för att kunna utfärda ett strafföreläggande. JO har dock hävdad att det måste krävas att den misstänkte i huvudsak har vitsordat de faktiska omständigheter som konstituerar brottet.⁵⁵ Riksåklagaren har också uttalat att ansvarsfrågan måste vara klarlagd. Detta innebär att den misstänkte i regel skall ha erkänt gärningen och att erkännandet skall vinna stöd av övrig utredning. Det måste dock i varje enskilt fall stå klart för åklagaren att den misstänkte verkligen begått gärningen. En utgångspunkt bör vara att strafföreläggande inte skall användas, om det finns sådana osäkerhetsmoment vilka är så betydande att de inte kan godtas med hänsyn till brottets art och påföljdens storlek.⁵⁶

6.2.2 Mindre allvarliga brott

För att få en övergripande bild över vilka brott som beivras med hjälp av strafföreläggande presenteras kriminalstatistik från Brottsförebyggande rådet (Brå).⁵⁷ Statistiken är från 2004 och visar på antal lagföringar, d.v.s. personer som av åklagare, genom strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse, eller domstol funnits skyldiga till brott. Dock redovisas enbart de strafförelägganden som blivit godkända.

⁵⁴ Prop 1996/97:8 s 12. Se även Elwing, Carl M – *Tillräckliga skäl*, Lund 1960, s 345.

⁵⁵ Se JO 1981/82 s 98 samt JO 1990/91 s 61.

⁵⁶ Fitger – *Rättegångsbalken II*, 48:16 suppl. 23, april 1997.

⁵⁷ Kriminalstatistik 2004, kap 4 - Personer lagförda för brott, Brå-rapport 2005:12.

Antal lagföringar:

Dom:	58 650
Strafföreläggande:	38 871
Åtalsunderlåtelse:	17 384

Totalt: 114 905

Utöver dessa personer fick ytterligare cirka 259 000 personer böter direkt av polis, d.v.s. ordningsbot.

Om man skall jämföra antalet godkända strafförelägganden med statistik från året innan märker man inga större skillnader, men går man tillbaka till statistik från 1975 kan man se en tydlig minskning av användandet av strafförelägganden. Detta beror dock enligt Brå på att allt fler brott, särskilt trafikbrott och smugglingsbrott, numera handläggs genom ordningsföreläggande och inte genom strafföreläggande som tidigare.⁵⁸

Statistiken visar även för vilken typ av brott strafförelägganden har använts. Jag ger här en något förenklad bild av de olika brottstyperna men hoppas ändå att detta visar vilka de vanligaste brotten är.⁵⁹ Förmögenhetsbrott, som t.ex. stöld och snatteri, samt skadegörelse utgör ca 28% av antalet godkända strafförelägganden. Där dominerar snatteribrottet stort. Brott mot trafikbrottslagen, och då särskilt rattfylleri och olovlig körning, utgör också ca en tredjedel av den totala mängden strafförelägganden. Brott mot övriga specialstraffrättsliga författningar, däribland smugglingsbrott, brott mot knivlagen och brott mot vägtrafikkungörelsen och trafikförordningen, utgör den resterande tredjedelen. Andra exempel på brott som beivras med hjälp av strafföreläggande är urkundsförfalskning, missbruk av urkund, ringa narkotikabrott, misshandel, olaga hot, hemfridsbrott, ofredande, sexuellt ofredande samt våldsamt motstånd.

De senaste fem åren har antal strafförelägganden årligen legat runt 40 000. Av dessa utgör ca 1000 ett föreläggande om villkorlig dom. Av 2004 års totala antal strafförelägganden (38 871) innehöll 1 337 stycken ett föreläggande om villkorlig dom. 86 procent av dessa utgjordes av förmögenhetsbrott (8:e – 12. kap BrB), framför allt stöld, bedrägeri och bokföringsbrott.⁶⁰

6.2.3 Fast praxis

Enligt 48 kap 2 § skall strafföreläggandet bestämmas utifrån det straff åklagaren anser att brottet bör föranleda. Straffets storlek regleras alltså inte av föreskrifter på samma sätt som vid föreläggande av ordningsbot (se 48 kap 14 § RB).

⁵⁸ Kriminalstatistik 2004, Brå, s 118 samt tabell 4.1.

⁵⁹ Kriminalstatistik 2004, Brå, tabell 4.8.

⁶⁰ Kriminalstatistik 2004, Brå, tabell 4.8.

Enligt 48 kap 6 § punkt 5 skall i föreläggandet tas upp det straff som föreläggs den misstänkte. Vid bestämmandet av storleken på bötesstraffet alternativt i fråga om antalet dagsböter skall domstolarnas praxis vara vägledande. Allmänna råd för beräkning av dagsbotsbelopp har meddelats av Riksåklagaren och har utformats efter samråd med Sveriges domareförbund.⁶¹

Om en fast domstolspraxis i fråga om påföljd saknas liksom om svårtolkade brottsrekvisit föreligger bör strafföreläggande inte utfärdas. Krävs t.ex. personutredning för att bedöma lämplig påföljd bör saken också prövas av domstol.

6.3 Kriminalpolitiska överväganden

Användandet av strafföreläggandet är ett led i ett omfattande reformarbete som syftar till att minska belastningen på domstolarna och istället låta domstolsprövningen vara förbehållen mål där parterna inte är överens eller mål som avser allvarigare och mer komplicerad brottslighet. Av stor vikt anses även samhällets snabba reaktion för vissa brott vara.⁶²

Fördelarna med strafföreläggandet framställs ofta som flertaliga. Resurser används på ett mer effektivt sätt och ofta beskrivs strafföreläggandet som något positivt för både den misstänkte och målsäganden. Den misstänkte får snabbt reda på den samlade reaktionen på brottet från samhällets sida och han kan själv ta ställning till om det förelagda straffet står i rimlig proportion till gärningen. Eftersom processformen handläggs genom mall, anses även förutsägbarhet öka, vilket i sin tur leder till ökad legalitet. Att de berörda parterna slipper en tids- och kostnadskrävande domstolsprövning ses också som några av strafföreläggandets fördelar.⁶³

Den ökade användningen av strafföreläggande har dock inte varit fri från kritik. Inför reformen 1995 avvisade regeringen och ett flertal remissinstanser med bestämdhet Åklagarutredningens förslag om att utöka strafföreläggandet till att omfatta även villkorlig dom med hänsyn till den brottspreventiva verkan en domstolsprövning i sig kan ha. Att behöva genomgå en rättegång med alla dess parter närvarande ansågs kunna vara mer brottsavskräckande än själva straffet. Eftersom villkorlig dom oftast används vid förstagångsförbrytare ansåg regeringen att det fanns en risk för att straffet inte skulle ses som så allvarligt om man undslapp en rättegång. Man menade också att risken fanns att denna effekt skulle smitta av sig på de villkorliga domar som utdömdes i domstolarna.⁶⁴ I propositionen inför 1997 års reform lät dock argumentationen annorlunda. Då ansåg regeringen

⁶¹ Fitger – *Rättegångsbalken II*, 48:23, suppl. 31, april 2000, Se även NJA 1991 s 692.

⁶² SOU 1992:61 s 196, prop. 1996/97:8 s 11-13.

⁶³ SOU 1992:61 s 196, prop. 1996/97:8 s 12.

⁶⁴ SOU 1992:61 s 204, prop. 1994/95:23 s 101.

att det är just det faktum att många som döms till villkorlig dom är förstagångsförbrytare som gör att strafföreläggandets tillämpningsområde kan utökas.

*”Det rör sig inte sällan om personer som tidigare inte är brottsbelastade men som i stundens ingivelse eller på grund av ekonomiska svårigheter begår brott för att bättra på sin ekonomiska ställning. Ansvarsbedömningen är i dessa fall i regel okomplicerad och påföljdsvalet ofta helt förutsebart.”*⁶⁵

Inför den senaste reformen avskärmade sig dock inte regeringen helt från tanken att lagföring genom domstolsprövning kan ha ett värde i sig, dock inskränkte man sig att påstå att detta värde främst ger sig störst uttryck när det gäller unga lagöverträdare.⁶⁶ Domstolens pedagogiska roll tonades också ned något med hänvisning till de möjligheter som finns att avgöra ett mål i den misstänktes frånvaro.⁶⁷ Numera har ett sammanträffande mellan åklagaren och den misstänkte till viss del övertagit den pedagogiska roll som domstolarna tidigare hade.⁶⁸

Även i tidigare utredningar har domstolsprocessens roll såsom instrument för påverkan tonats ned. I utredningen *Översyn av rättegångsbalken 1* (SOU 1982:26) ansågs att man får ”akta sig för att överskatta domstolshanteringens kriminalpolitiska värde med utgångspunkt i teoretiska resonemang”.⁶⁹ Utredningen menade också att ”man överskattar antagligen gärningsmannens teoretiska intresse för principer, om man tror att det gör honom någon större skillnad vem som bestämmer påföljden”.⁷⁰

6.4 Sammanfattning och kommentarer

Möjligheten för åklagare att utfärda ett strafföreläggande istället för att väcka åtal har varit en del av svensk processrätt sedan den nya rättegångsbalken infördes. Sedan länge har man insett att det är en omöjlighet att låta alla brott undergå domstolens prövning. Varken tidsmässigt eller kostnadsmässigt skulle en sådan lösning vara effektiv.

Förutsättningarna för att utfärda ett strafföreläggande är att den misstänkte har erkänt brottet eller att omständigheterna som konstituerar brottet i vart fall är vitsordade. Det krävs också att brottets konkreta straffvärde stannar vid böter och/eller villkorlig dom. På så sätt beivras ca 40 000 lindriga brott

⁶⁵ Prop. 1996/97:8 s 12.

⁶⁶ Prop. 1996/97:8 s 12.

⁶⁷ Prop. 1996/97:8 s 12f. Har den tilltalade inte varit närvarande vid förhandlingen är hans eller hennes enda kontakt med domstolen stämningen, kallelsen till förhandlingen, det skriftliga exemplaret av domen och en kortfattad beskrivning av innebörden av påföljden villkorlig dom. Regeringen menar därför att skillnaden mellan strafföreläggandet och en frånvarodom för den misstänkte framstår som obetydlig. Se även SOU 1992:61 s 205.

⁶⁸ Se vidare i avsnitt 6.1.3.

⁶⁹ SOU 1982:26 s 289.

⁷⁰ SOU 1982:26 s 289.

genom strafföreläggande varje år. Statistiken visar dock enbart antal godkända strafföreläggande och det finns uppgifter om att mellan 15 och 20 procent av utfärdade strafföreläggande aldrig godkänns. Risken för att denna typ av mål handläggs i den tilltalades frånvaro i domstolen är överhängande och kan utgöra ett problem ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom utredningen oftast är knapphändig.⁷¹

Att man beivrar lindrig brottslighet utanför domstolarna kan sägas ha både en processekonomisk och en brottspreventiv funktion. När åklagaren beslutar om ett strafföreläggande sparas inte bara domstolens tid och resurser, utan bidrar även till att brottet beivras genom ett snabbt avgörande. Samhällets reaktion på brottet kommer på så sätt i nära anslutning till den begångna gärningen, vilket anses öka den brottsavskräckande effekten. Det hävdas också att strafföreläggandet ger den tilltalade fördelar i och med att han slipper en tids- och kostnadskrävande process, själv kan ta ställning till om han accepterar straffet och att användandet av strafföreläggandet innebär en hög grad av förutsebarhet, vilket också bidrar till rättssäkerheten.

Även om fördelarna med strafföreläggandet ofta framhålls som flertaliga har kritiken mot användandet av strafföreläggande framfört allt handlat om just rättssäkerheten. Med en snabb, summarisk handläggning finns inga garantier för att skuldfrågan blir tillfredsställande utredd. Mot detta har invänts att domstolarnas prövning i skuldfrågan ändå är mycket summarisk när den tilltalade erkänt brottet. Det blir därför ingen större skillnad mellan ett domstolsförfarande och ett strafföreläggande från rättssäkerhetssynpunkt (i synnerhet inte då man jämför strafföreläggande med en huvudförhandling där den tilltalade inte är närvarande). Dock uppkommer andra problem. Personen som har utrett frågan blir också den som utdömer straffet, något som kanske får den misstänkte att ifrågasätta åklagarens objektivitet. En sammanblandning av den utredande och den dömande rollen kan leda till att den misstänkte tappar förtroendet för hela rättssystemet. Då målbalserna vid domstolarna växer samtidigt som åklagarens möjligheter att utfärda strafföreläggande ökar, finns även en risk att strafföreläggandet tillgrips rutinmässigt när de formella förutsättningarna föreligger. Detta kan leda till att individualpreventiva överväganden rörande påföljdsvalet inte berörs, inte ens om brottet utgör återfall eller då det finns skäl för närmare personutredning.

⁷¹ Se mer om utevarohandläggning i kap 7.

7 Utevarohandläggning

7.1 Inledning

Kostnader för inställda förhandlingar utgör ett stort problem inom rättsväsendet. Ca en fjärdedel av alla huvudförhandlingar i brottmål ställs in, vilket riskerar både rättssäkerheten och gör processen ineffektiv.⁷² Möjligheter att avvika från huvudregeln om obligatorisk närvaro utgör därför en viktig del i effektiviseringsarbetet.

Närvarorätten vid domstolsförhandlingar finns inte direkt uttryckt i svensk lag. Däremot finns regler som säkerställer att den anklagade har en praktisk möjlighet att infinna sig. Den tilltalade skall alltid kallas till huvudförhandlingen och enligt 32 kap 1 § RB skall han också ges tillfälle till skäligt rådrom, något som innebär att han skall ha kännedom om förhandlingen i god tid. 23 kap 18 § RB föreskriver också att den tilltalades skall ges skäligt rådrom att förbereda sitt försvar innan åtal väcks.

Närvaroplikten finns däremot uttryckt i 21 kap 2 § RB. Om en tillfredsställande utredning är möjlig i den tilltalades personliga utevaro och om någon av förutsättningarna i 46 kap 15a § RB föreligger, får rätten hålla huvudförhandlingen och avgöra målet. En tilltalads underlåtenhet att närvara vid huvudförhandling eller vägran att besvara frågor skall dock inte utan vidare anses som ett erkännande av omständigheterna, varom är fråga och skall heller inte tolkas på ett för den tilltalade negativt sätt. Partens utevaro skall istället prövas av domstolen enligt den fria bevisprövningens principer.⁷³ Är det inte möjligt att avgöra målet skall rätten enligt 46 kap 15 § RB besluta att den tilltalade skall kallas på nytt vid vite eller hämtas till rätten antingen omedelbart eller till en senare dag eller häktas, om det finns förutsättningar för det.

7.2 Förutsättningar för utevarohandläggning

I 46 kap 15 § RB understryks skyldigheten för rätten - innan ett beslut kan fattas om att ställa in en förhandling till vilken en tilltalad, som är kallad att inställa sig personligen inte själv infunnit sig - att i första hand pröva om målet kan avgöras enligt de förutsättningar som anges i 15 a §. Undantagen från närvaroplikten är utformade genom att man antingen sätter brottet eller

⁷² Enligt Riksrevisionsverkets rapport från 1994 kostar inställda huvudförhandlingar samhället ca 67 miljoner kronor årligen. Se *Inställda förhandlingar i brottmål – RRV*, Stockholm 1994.

⁷³ Inger – a.a., s 310.

den tilltalade i centrum. I det förra fallet låter man undantaget bero av möjligheten att trots frånvaron kunna utreda målet på ett godtagbart sätt. I det senare fallet kan den tilltalade ursäktas från närvaron p.g.a. en godtagbar ursäkt, t.ex. att han är gammal, sjuk, bosatt långt från domstolen, upptagen av arbete, bortrest etc.⁷⁴ Förutsättningarna i punkt 1-3 är alternativa.

46 kap 15 a § RB

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,

2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Med de påföljder som anges i första stycket 1 skall likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. Det gäller dock inte, om i samband med förordnandet villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff skall förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

I de fall som avses i första stycket 2 får målet avgöras även om den tilltalade inte har delgetts kallelse till förhandlingen.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

7.2.1 Lindrig påföljd

För att domstolen skall få avgöra ett mål i den tilltalades utevaro skall det för det första inte vara aktuellt med någon annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening. Utrymmet för att döma någon i utevaro är dock störst vid rena bötesmål. Det tidigare kravet på utevaro från två huvudförhandlingar för att rätten skulle kunna döma till fängelse i den tilltalades utevaro togs bort fr.o.m. den 1 juli 2001.⁷⁵

7.2.2 Avvikelse trots delgivning

Den andra möjligheten för rätten att besluta om utevarohandläggning är om den tilltalade delgivits stämning men ändå på något sätt avvikit eller medvetet håller sig undan så att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen. Innehållet i denna punkt skall läsas tillsammans med stadgandet i 46 kap 15a § 3 st RB. Den tilltalade behöver således inte ha delgivits någon kallelse till huvudförhandlingen. Dock skall han självfallet vara delgiven stämning i målet.⁷⁶

⁷⁴ Diesen – a.a., s 39.

⁷⁵ Prop. 2000/01:108.

⁷⁶ I NJA 1983 s 113 ansåg HD det ej finnas tillräckliga skäl för antagande att en tilltalad, som flyttat till en för rätten okänd adress och som vid rättegångstillfället befann sig utomlands, hade avvikit.

7.2.3 Psykisk störning

Enligt den tredje och sista punkten får rätten hålla huvudförhandling i den tilltalades utevaro om den tilltalade lider av en psykisk störning och närvaron därför inte är nödvändig. Personlig inställelse kan dock vara nödvändig om den tilltalades närvaro kan vara av betydelse för utredningen. Särskilt angeläget kan detta vara om det inte är helt klart att den tilltalade har en sådan störning.⁷⁷

7.2.4 Tillfredsställande utredning

Oavsett vad domstolen väljer att grunda sitt beslut om utevarohandläggning på, krävs det att utredningen i domstolen trots frånvaron blir *tillfredsställande*. Inför utökandet av möjligheten till utevarohandläggning diskuterades vad begreppet "tillfredsställande" skulle ha för innebörd. Regeringen uttalade då att *"det inte bör uppställas ett krav på att målet kan utredas på allra bästa sätt trots den tilltalades frånvaro - för det krävs i de allra flesta fall att den tilltalade hörs personligen - men däremot ett krav på en fullt godtagbar utredning med hänsyn till målets beskaffenhet."*⁷⁸

Utredningen i ansvarsfrågan skall med andra ord ge tillräckligt underlag för en från rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom.⁷⁹ Enligt förarbetena skall ansvarsfrågan vara entydig, vilket ytterligare förklaras med att det i allmänhet skall röra sig om erkända brott där erkännandet stöds av övrig utredning i målet. Det finns dock inte något uttryckligt krav på att den tilltalade skall ha erkänt brottet.⁸⁰ Mål där muntlig bevisning förekommer får också avgöras trots den tilltalades frånvaro. En viss återhållsamhet har dock rekommenderats då domstolarna skall avgöra ett utevaromål med muntlig bevisning om det är fråga om andra påföljder än böter. I motivuttalanden har det också antytts att domstolen skulle kunna beakta förhållandet mellan den påföljd som den tilltalade kan dömas till och de konsekvenser av ekonomisk och annan art som han kan drabbas av om målet skjuts upp.⁸¹

⁷⁷ Jfr JO 1953 s 253.

⁷⁸ Prop. 1981/82:105 s 35.

⁷⁹ Prop. 1981/82:105 s 5.

⁸⁰ Prop 1981/82:105 s 22. Departementschefen förklarade att det även kan vara aktuellt att tillämpa utevaroreglerna i t.ex. rattfyllerimål där resultaten av blodanalysen ger klart besked och utredningen i övrigt inte talar emot den tilltalades skuld eller i mål där den tilltalade erkänner det faktiska händelseförloppet men har en annan uppfattning om den rättsliga bedömningen. Se även prop 2000/01:108 s 20-24 samt RH 1999:8.

⁸¹ Prop. 2000/01:108 s 23.

7.3 Kritik mot utevarohandläggning

Christian Diesen är kritisk till de omfattande möjligheterna till utevarohandläggning och menar framför allt att obligatorisk närvaro borde införas vid förnekade brott. Han framställer tre olika skäl för obligatorisk närvaro; *legitimeringsskäl*, *utredningsskäl* och *preventionskäl*. Kritik från Lagrådets sida har också framförts under lagstiftningsprocessen.

7.3.1 Legitimitet och objektivitet

Enligt Diesen innebär rättskipningen ett för individen och staten ömsesidigt rättssäkerhetsintresse, varför även närvaron av den tilltalade är viktig för legitimeringen av rättskipningen. Utan den tilltalade närvarande finns en risk att domstolens beslutsunderlag blir försämrat, vilket kan leda till materiellt felaktiga domar. Detta kan i sin tur innebära att rättssäkerheten undermineras och att medborgarnas förtroende för rättskipningen försvagas.⁸²

Det finns också risker med den förprovning som domstolen måste göra för att avgöra om förutsättningarna i första punkten i 46 kap 15a§ RB är uppfyllda. En majoritet av Lagrådets ledamöter påpekade att det finns en risk att domstolen gör en omedveten bindning mellan den åtalade gärningen och gärningsmannen på förhand som i sin tur kan påverka den senare bedömningen.⁸³ Departementschefen poängterade därför att förprovningen inte får bli alltför omfattande så att den riskerar att påverka bedömningen vid huvudförhandlingen. Provningsen ansågs endast få vara summarisk och okomplicerad.⁸⁴

7.3.2 Tillfredsställande utredning – en reduktion av standarden

Diesen har också kritiserat innebörden av begreppet ”tillfredsställande utredning”. Han menar att man genom att ställa upp ett särskilt krav på utredningens kvalitet i utevaromål samtidigt medger att det finns en motsvarande norm på högre nivå i de mål där den tilltalade är närvarande.⁸⁵ Att utredningen skall vara ”tillfredsställande” är alltså en *reduktion* av den standard som skulle ha skett om målet avgjorts i den tilltalades närvaro. Diesen menar att rättens utredningsprovning först och främst styrs av den tilltalades inställning. Vid ett eventuellt erkännande ändrar utredningen karaktär på så sätt att den liknar mer en verifikation, som är mindre krävande rent utredningsmässigt.⁸⁶

⁸² Diesen – a.a., s 32-38.

⁸³ Prop 1981/82:105 s 14.

⁸⁴ Prop 1981/82:105 s 23.

⁸⁵ Diesen – a.a., s 8, 17f.

⁸⁶ Diesen – a.a. s 298f.

Diesen menar dock att närvaron *har* betydelse i utredningshänseende. Det kan finnas anledning för domstolen att få den tilltalades omedelbara version av det inträffade samt att den tilltalades fysiska uppenbarelse kan innebära både ett bevisfaktum och ett hjälpfaktum. Diesen menar också att prövningen av lindriga brott i domstol inte sällan beror på att den misstänkte inte velat godkänna en ordningsbot eller ett strafföreläggande. Domstolen är väl medveten om att anledningen till att ett bagatellmål inkommer till domstolen inte beror på åklagarens eller den tilltalades önskan att få saken prövad, utan snarare handlar om den tilltalades önskan att slippa få den prövad, vilket kan leda till en slentrianmässig prövning av målet.⁸⁷

7.3.3 Lagprövningens preventiva verkan

Att behöva närvara vid en domstolsförhandling och stå anklagad för ett brott upplevs förmodligen av de flesta som starkt negativt, särskilt för förstagångsförbrytare och personer som är måna om sin sociala status.⁸⁸ Klandervärdheten på brottet spelar också en stor roll. Själva lagföringen kan sägas vara mer avskräckande än påföljden många gånger, särskilt när det gäller brott som endast ger böter. Diesen menar att det i vissa fall kan bli aktuellt att tala om en ”avkriminalisering” där lagöverträdaren inte uppfattar det han gör som ett brott utan betraktar sitt handlande och dess legala konsekvenser på samma sätt som han betraktar en parkeringsavgift eller vilken merkostnad som helst.

Diesen menar att närvaron vid huvudförhandlingen även kan ha en individualpreventiv funktion. Själva domstolsförfarandet kan ge den tilltalade, förutom t.ex. böter, besvär i form av ekonomiska uppoffringar, dåligt anseende, psykiska obehag m.m. Det kan också vara så att rätten i samband med domen förklarar för den dömda allvaret i att han döms till ansvar. I anglosaxisk rätt anses t.ex. domarens tillrättavisande av brottslingen, särskilt ungdom, utgöra en viktig del av huvudförhandlingen (och ett skäl för närvaro).⁸⁹

7.4 Närvarorätt eller närvaroplikt?

Om man väljer att se på närvarorätten som just den tilltalades rättighet uppkommer frågan om vad som händer då den tilltalade väljer att avstå från denna rättighet. Begreppet ”rättighet” innebär för de flesta en frivillighet, med andra ord att det är upp till den tilltalade att välja om han vill använda sin rättighet. Man kan dock även välja att se rättigheten som kopplad till en *medborgerlig plikt* där starka samhällsintressen såsom behov av utveckling,

⁸⁷ Prop. 1981/82:105 s 30 samt Diesen – a.a. s 5.

⁸⁸ Jfr Heuman och Lassen – *Brottets beivrande*, Stockholm 1952, s 124f.

⁸⁹ Diesen – a.a., s 38f.

kommunikation, deltagande och likformighet ger staten rätt att kombinera den givna rättigheten med en motsvarande plikt att utnyttja den.⁹⁰

Om man tolkar närvarorätten som just en frivillig rättighet anser man också att det är den tilltalade själv som gör avkall på sin rättssäkerhet och således får den rättskipning han valt. Denna form av liberalism behöver dock inte enbart innebära förbättringar. Diesen tolkar rättssäkerhet som en möjlighet att få sin sak prövad materiellt och noggrant. Att den tilltalade väljer att inte närvara menar han inte bör medföra att prövningen går förlorad. Diesen menar att den tilltalade kan ha flera anledningar till att inte närvara. Om han de facto har ett val måste han bedöma om han kan hävda sig mot åklagaren. Anser han att han inte kan det beroende på att han är medveten om sin skuld, eller saknar bevis för sin oskuld, ser han troligen ingen anledning att inställa sig i rätten.⁹¹ Han har ingenting att vinna på det, särskilt inte om påföljden är given. Diesen ser ett problem med de ”dubbla budskap” som förmedlas i den kallelse den tilltalade får. Å ena sidan uppmanas den tilltalade att närvara vid rättegången personligen men å andra sidan upplyser man honom att målet kan komma att avgöras även i fall han inte inställer sig. Genom dessa dubbla budskap är det lätt att dra slutsatsen att en valsituation föreligger.⁹²

När det gäller situationer där den tilltalade vederbörligen blivit kallad till domstolen men själv valt att inte inställa sig till förhandlingen, uppkommer normalt sett inte något problem i förhållande till Europakonventionen. EKMR:s artikel 6:1 anses t.ex. inte kränkt även då domstolen dömt en tilltalad i dennes utevaro utan att stämning och kallelse har kunnat delges den tilltalade om den dömde har en möjlighet att senare få till stånd en omprövning i en fullständigt ny rättegång.⁹³ Undantag finns dock t.ex. då den tilltalade inte anses kunna tillvarata sina intressen p.g.a. nedsatt begåvning.⁹⁴

7.5 Sammanfattning och kommentarer

Närvaroplikt vid huvudförhandling utgör huvudregeln inom processrätten men i mål rörande mindre brott har det ansetts innebära alltför betydande olägenheter om man införde ett krav på obligatorisk inställelse. Utevarohandläggning kan ses som den tilltalades rätt att avstå från att närvara vid prövningen eller samhällets rätt att pröva ett mål trots att den misstänkte är frånvarande. Motiven till att samhället godtar handläggning utan den tilltalade närvarande är ofta processekonomiska men är inte en helt okomplicerad processform. Å ena sidan innebär en förenklad prövning i den

⁹⁰ Diesen – a.a., s 31. Diesen jämför närvarorättens sammankoppling med en närvaroplikt med rätten till fri undervisning som motsvaras av en skolplikt.

⁹¹ Diesen – a.a., 326.

⁹² Diesen – a.a., s 50.

⁹³ Danelius – a.a., s 189. Se *Colozza mot Italien*. Se även kapitel 3.

⁹⁴ Se fallet *Vaudelle mot Frankrike*.

tilltalades utevaro ett mindre slöseri med resurser men å andra sidan medför utevarohandläggningen en risk för att prövningen blir mindre tillförlitlig.

Möjligheterna till utevarohandläggning baseras antingen på brottets beskaffenhet eller omständigheter som rör den tilltalades person. Vid tillämpningen av utevaroreglerna är det oftast begreppet ”tillfredsställande utredning” som är föremål för debatt. Diesen har kritiserat detta begrepp och kallar det en reduktion av standarden. Han menar att den tilltalades inställning och brottets grovhet alltför mycket styr vilken standard utredningen får i domstolen och att detta leder till en försämrad kvalitet på utredningen. Huvudregeln vid utevarohandläggning är att brottet skall vara erkänt och att erkännandet stöds av den övriga utredningen. I lagen finns dock inget som hindrar domstolarna från att handlägga ett ärende i den tilltalades frånvaro då brottet är förnekat. Trots förtydligande regler i rättegångsbalken kan det alltså vara svårt för domstolarna att veta hur de bör förfara då den tilltalade underlåter att infinna sig till en huvudförhandling. Utevarohandläggning utan vare sig den tilltalade eller ett ombud närvarande innebär också att det finns en risk för att utredningen blir ensidig. Objektivitetsplikten kan kompensera detta något och rätten får ta ett större ansvar för att utredningen blir tillfredsställande genom att t.ex. ställa fler frågor till målsäganden och vittnen.

Ett annat problem med utevarohandläggning och som också berörts något i avsnittet om strafföreläggande, är lagföringens preventiva effekt. Då den misstänkte får informationen att han uppmanas att närvara men samtidigt informeras att målet kan komma att avgöras i hans frånvaro om han inte inställer sig, är det lätt för den misstänkte att tolka detta som att han har ett val. Om det blir allmänt känt att man slipper inställa sig i domstol, finns en risk att laglydigheten minskar. Om påföljden enbart innebär böter och inga andra obehag såsom inställelse i rätten eller andra sociala konsekvenser, kan det helt enkelt vara ett pris den tilltalade är beredd att betala för att gå utanför lagen.

Domstolens möjlighet att avgöra ett mål i den tilltalades frånvaro innebär dock inte bara nackdelar. Såsom nämndes i inledningen kostar inställda huvudförhandlingar åtskilliga miljoner varje år och det processekonomiska tänkandet går inte att bortses ifrån. Det är lätt att förstå varför domstolarna vill avsluta målet trots den tilltalades frånvaro, särskilt då den tilltalade fått ett flertal chanser att närvara och inte kan (eller vill) delges kallelse till huvudförhandling. När den tilltalade inte infinner sig ligger det även nära till hands att tolka detta som att han inte har något att tillägga till vad han tidigare sagt och därför väljer att inte närvara.⁹⁵ Att kalla till en ny förhandling i syfte att få honom att ändra eller ta tillbaka sina under förundersökningen lämnade uppgifter och därmed belasta sig själv leder sällan någon vart.

⁹⁵ Prop. 1981/82:105 s 35.

8 Avgörande på handlingarna

8.1 Inledning

Fram till idag har ett brottmål i tingsrätt kunnat avgöras utan huvudförhandling endast i vissa speciella fall. Ett av de fallen är när åklagaren har lagt ned åtalet på grund av bristande bevisning och den tilltalade, enligt 20 kap 9 § RB, yrkar frikännande dom. En annan situation som kan uppkomma är att målsäganden har ansökt om stämning men hans eller hennes framställning inte innefattar laga skäl för åtalet eller att det är uppenbart att åtalet är ogrundat (47 kap 5§ RB). Då kan också tingsrätten meddela frikännande dom. Vidare kan tingsrätten, om den finner att det är uppenbart att åklagaren inte är behörig att väcka åtal eller om det finns något annat rättegångshinder som innebär att ansökan inte kan tas upp till prövning, avvisa stämningsansökan enligt 45 kap 8 § RB och därigenom avgöra målet utan huvudförhandling. Av dessa fall är det endast vid en tillämpning av 47 kap 5 § RB som rätten gör någon egentlig prövning av den tilltalades skuld. Någon motsvarighet till den möjlighet som finns att avgöra ett tvistemål i tingsrätt på handlingarna efter en prövning i sak har hittills inte funnits för brottmålsdel.

År 1999 tillkallade regeringen en särskild utredare för att undersöka hur rättegången i tvistemål och brottmål med bibehållen rättssäkerhet kunde förbättras. Utredaren skulle särskilt uppmärksamma frågor om muntlighet och omedelbarhet samt frågor om bevisning. I december 2001 överlämnade utredningen sitt slutbetänkande *En modernare rättegång* (SOU 2001:103).⁹⁶ Utredningens utgångspunkt har varit ett medborgarperspektiv, vilket innebär att reformen har utarbetats med den enskildes nytta i fokus.

I mars 2005 lämnade regeringen in propositionen *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol* (2004/05:131). I propositionen finns bl.a. förslag på moderniseringar när det gäller förhörsmetoder genom videoteknik. En stor del ägnas även åt resurseffektivisering, t.ex. genom uppmjukningar av muntlighetskravet och även en strävan att göra hovrättsprocessen mer ändamålsenlig. En majoritet av remissinstanserna tillstyrkte förslaget, däribland JO, Riksåklagaren, Domstolsverket och Sveriges Advokatsamfund samt ett flertal åklagarmyndigheter.⁹⁷

⁹⁶ Förslag på att låta domstolarna avgöra brottmål på handlingarna togs upp redan i utredningen SOU 1982:26 s 97f. Enligt det förslaget skulle huvudförhandling inte behöva hållas under vissa förutsättningar, bl.a. om en sådan inte behövdes med hänsyn till utredningen och om muntlig bevisning inte förekom. Hade den tilltalade inte erkänt brottet skulle ett avgörande på handlingarna enbart accepteras om det var uppenbart att förhandling inte behövdes. Förslaget fick ett övervägande negativt mottagande vid remissbehandlingen och reformen genomfördes inte, se prop. 1986/87:89 s 95f.

⁹⁷ Prop 2004/05:131 s 141.

I juni 2005 godkände riksdagen förslaget men utan någon fast tidsram. Hela reformen skall ses i ett sammanhang och träda ikraft samtidigt den dag regeringen bestämmer. Beslutet motiverades med den osäkerhet som råder kring de tekniska lösningar som måste komma till stånd för att förslaget till fullo skall kunna genomföras.⁹⁸

Jag kommer i följande avsnitt koncentrera mig på förslaget om ökad möjlighet till avgörande utan huvudförhandling.

8.2 Förutsättningar för avgörande på handlingarna

Genom en uttrycklig lagregel har regeringen velat tydliggöra i vilka situationer man kan släppa på kravet om att mål skall avgöras efter huvudförhandling. Följande tillägg har därför gjorts till rättegångsbalkens 45:e kapitel.

45 kap 10 a § RB

Ett mål skall avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

- 1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,*
- 2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket, och*
- 3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.*

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3, skall

- 1. den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling, och*
- 2. parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.⁹⁹*

De två första punkterna avser fall där ingen egentlig prövning av saken sker och motsvarar vad som tidigare gällt utan en uttrycklig lagreglering. Den tredje punkten innebär att det blir möjligt att i vissa fall pröva ett brottmål i sak utan huvudförhandling. Som bestämmelsen är konstruerad måste samtliga rekvisit i tredje punkten vara uppfyllda för att ett avgörande på handlingarna skall vara möjligt. Enligt förarbetena bör möjligheten att avgöra ett brottmål utan huvudförhandling ses i ljuset av möjligheten att avgöra ett mål vid huvudförhandling utan den tilltalades närvaro.¹⁰⁰

8.2.1 Lindrig påföljd

Möjligheten att avgöra målet utan huvudförhandling begränsas till att enbart omfatta mål där påföljden kommer att stanna vid böter. Att tillämpa

⁹⁸ Bet 2004/05:JuU29, rskr 2004/05:307.

⁹⁹ SFS 2005:683.

¹⁰⁰ SOU 2001:103 s 130.

lagrummet vid mer ingripande påföljder än så anses inte vara rättssäkert. De brott som blir aktuella att avgöra på handlingarna blir därför vissa fall av snatteri, skadegörelse, olovlig körning, rattfylleri och brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. Det nämns uttryckligen att lagens tillämpningsområde inte kommer att bli särskilt stort, med tanke på att de flesta enkla brottmål avgörs redan innan de kommit till domstolen genom ordningsföreläggande och strafföreläggande. Situationer då lagstiftaren tänkt att ett avgörande på handlingarna kan bli aktuella är främst då ett föreläggande inte godkänts och åklagaren av den anledningen väckt åtal.¹⁰¹

8.2.2 Ingen begäran om huvudförhandling

För att tillsäkra kraven på rättvis rättegång bör också huvudförhandling alltid hållas om någon av parterna begär det. Något uttryckligt samtycke till att målet avgörs utan huvudförhandling anses dock inte behövas. Istället anser man att det räcker med att parten har informerats om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling men även att han blivit upplyst om sin rätt till muntlig förhandling.¹⁰²

8.2.3 Tillfredsställande utredning och tillfälle att slutföra talan

Huvudförhandling skall också hållas om det behövs med hänsyn till utredningen. Situationer där det saknas anledning att hålla huvudförhandling är då ingen muntlig bevisning behöver tas upp och då målet kan utredas tillfredsställande utan att den tilltalade behöver höras muntligt i rättegången. Det skall dock stå klart att den tilltalade kan framföra synpunkter eller åberopa bevisning lika väl i skriftligt som muntligt förfarande.¹⁰³ Parterna bör också, i den mån det inte framstår som helt onödigt, beredas tillfälle att slutföra sin talan. På så sätt hoppas lagstiftaren att man skall slippa den risk som kan uppkomma vid utevarohandläggning, d.v.s. att något tas upp vid huvudförhandlingen som den tilltalade inte fått tillfälle att ta ställning till. Vid skriftlig handläggning kommer alltid den tilltalade att kunna ta del av, och därmed kunna bemöta, alla de uppgifter som läggs fram av åklagaren.¹⁰⁴

Det förhållande att den tilltalade nekar till gärningen eller i vart fall inte uttryckligen erkänner behöver inte i sig utesluta att målet kan avgöras utan huvudförhandling men utrymmet för att avgöra målet på handlingarna är då begränsat.¹⁰⁵ Däremot finns utrymme att avgöra målet på handlingarna i de

¹⁰¹ SOU 2001:103 s 160.

¹⁰² Prop 2004/05:131 s 142.

¹⁰³ Prop 2004/05:131 s 142.

¹⁰⁴ SOU 2001:103 s 163.

¹⁰⁵ Vissa fall av förnekade trafikbrott, t.ex. hastighetsöverträdelser får avgöras på handlingarna då åklagaren ofta åberopar en platsrapport eller en primärrapport som

fall då den misstänkte förnekar brott i polisförhör innan åtal väcks men i och med att åtal väcks och han eller hon får vetskap om bevisningen som finns, erkänner den påstådda gärningen. Det händer inte alltför sällan att den misstänkte chansar att det inte skall bli något åtal eller att inte någon har sett händelsen men sedan åtal väcks faller till föga.¹⁰⁶

8.2.4 Övriga överväganden

Ett undantag till möjligheten att avgöra ett mål utan huvudförhandling görs för unga lagöverträdare. I lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare har 27§ fått tillägget:

I mål mot den som inte har fyllt arton år skall tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

Detta motiveras med att ett sammanträffande med företrädare för rättsväsendet tjänar ett viktigt pedagogiskt syfte för den unge.¹⁰⁷

I och med att man vid utarbetandet av denna reform antagit ett medborgarperspektiv diskuterades de grundläggande processrättsliga principerna i relation till den medborgerliga nyttan av dessa principer. Utredningen poängterar att upprätthållandet av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration inte har ett egenvärde i sig, utan att fokus istället borde ligga på den fria bevisprövningen och säkerställandet av en god bevisföring.¹⁰⁸

Utredningen är också av den uppfattningen att ett förfarande där domstolen avgör målet på handlingarna är att föredra framför ett avgörande i den tilltalades frånvaro. Den tilltalade undgår således obehaget att riskera att bli ådömd ett högt vite och han eller hon kommer också att ha en fullständig kunskap om de omständigheter på vilka rätten grundar sitt avgörande. En inställelse i rätten kan också medföra inkomstförlust och kostnader för den enskilde.¹⁰⁹

8.3 Inställelse genom videoteknik

Reformen innebär också att den som skall delta i ett sammanträde inte alltid behöver inställa sig personligen i rättssalen, utan kan anses närvarande

upprättats av den polis som gjort ingripandet. Sådana rapporter som i bevishänseende är att hänföra till skriftliga berättelser enligt 35 kap. 14§ RB tillåts regelmässigt som bevis i rättegångar. Ett annat exempel är mål om rattfylleri eller narkotikabrott om det finns rapporter från alkoholutandningsprov resp. narkotikaanalys. Se prop. 2004/05:131 s 142.

¹⁰⁶ SOU 2001:103 s 161f.

¹⁰⁷ Prop 2004/05:131 s 143.

¹⁰⁸ SOU 2001:103 s 81f.

¹⁰⁹ SOU 2001:103 s 160.

genom videokonferens. På så sätt permanentas försöksverksamheten med videokonferens i rättegång som med stöd av *lag (1999:613) om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång* infördes i vissa domstolar den 1 januari 2000. Enligt den nya regeln i 5 kap 10 § RB skall dock huvudregeln fortfarande vara personlig närvaro och enligt förarbetena skall det krävas särskild anledning för att en person skall kunna få delta vid sammanträdet genom videokonferens.¹¹⁰ Exempel på situationer då videokonferens kan vara möjlig är då en part eller ett vittne bor långt från rättssalen och en fysisk inställelse innebär kostnader eller andra olägenheter eller i viss utsträckning, då en målsägande eller ett vittne känner rädsla för att närvara personligen. För att besluta om videokonferens när det t.ex. är fråga om en prövning av allvarlig brottslighet eller där en person som önskar delta genom videokonferens utgör den avgörande eller enda bevisningen, måste starka skäl föreligga.¹¹¹

8.4 Sammanfattning och kommentarer

Eftersom denna senaste reform ännu inte hunnit träda i kraft och ännu inte börjat tillämpas är det givetvis svårt att dra några slutsatser om vilka konsekvenser reformen har fått. Några korta reflektioner kan dock göras. Avgörande på handlingarna har främst införts för att på fler sätt än tidigare förenkla handläggningen av den lindriga brottsligheten. Tanken är att ett förfarande vid domstol i skriftlig form skall kunna tillgripas då en ordningsbot eller ett strafföreläggande inte har godkänts. Brottet får dock inte föranleda en strängare påföljd än böter och måste vara lättutrett i den bemärkelsen att utredningen kan ske tillfredsställande utan att den tilltalade behöver höras muntligt. Parterna skall också beredas möjlighet till huvudförhandling om de begär det.

Avgörande på handlingarna har helt klart en processekonomisk funktion, även om medborgarperspektivet och rättssäkerhetstänkandet gärna framhålls. Man kan se en trend i att argumentera för utökade möjligheter till snabbare och enklare handläggning utifrån stånpunkten att det redan finns sådana möjligheter. I detta fall menar lagstiftaren att praxis runt utevarohandläggning skall verka vägledande och man hävdar också att ett avgörande på handlingarna är bättre ur rättssäkerhetssynpunkt, med tanke på att parterna får möjlighet att slutföra sin talan. Liksom vid andra typer av summariska förfaranden framhålls även den tilltalades (val)möjligheter. Den tilltalade har fortfarande kvar rätten att få sin sak prövad i domstol men genom ett passivt samtycke *väljer* han att avstå. Det är också intressant att lagstiftaren gjort ett undantag för unga lagöverträdare med hänsyn till det pedagogiska syftet en huvudförhandling skall ha. Här har man alltså vägt in brottspreventionen som ett skäl för lagföring i domstol.

¹¹⁰ Prop 2004/05:131 s 93f.

¹¹¹ Prop 2004/05:131 s 95f.

Denna reform innehåller även andra delar än de jag har redovisat, bl.a. att huvudförhandling inte längre skall vara huvudregel vid dispositiva tvistemål. Inom civilrätten anses nämligen domstolarna alltmindre vara tillräckligt snabba, effektiva och billiga för att kunna konkurrera med de andra tvistlösningsformer som parterna har tillgång till. Reformen i sin helhet visar tydligt på ännu ett kriminalpolitiskt försök att komma till bukt med domstolarnas betungande målbalanser och en strävan att göra domstolarnas arbetsuppgifter mer renodlade.

9 Övriga möjligheter till lagföring

9.1 Rapporteftergift och åtalsunderlåtelse

I Sverige och i andra länder vars rättssystem bygger på principen om *absolut åtalsplikt* är utgångspunkten att rättsväsendet på ett likartat och formellt sätt hanterar alla lagöverträdelser. Anmälda brott måste utredas av polis och föreligger tillräckliga bevis för att fälla en person för ett brott, skall åklagaren väcka åtal. I stater vars rättssystem bygger på *relativ åtalsplikt* har såväl polis som åklagare långtgående möjligheter att besluta vad som skall ske vid en lagöverträdelse.¹¹²

I Sverige har man dock sedan 1990-talet ansett det nödvändigt att tona ned betydelsen av begreppet absolut åtalsplikt med hänvisning till de diskretionära inslag man enligt internationella åtaganden har förbundit sig att införa.¹¹³ Möjligheten till *rapporteftergift* och *åtalsunderlåtelse* är exempel på sådana diskretionära inslag.

Enligt 9 § 1 st polislagen (1984:387) skall en polisman som får kännedom om ett brott som hör under allmänt åtal, lämna rapport om det till sin förman så snart det kan ske. Polisen kan dock enligt andra stycket avstå från att rapportera vissa brott genom att besluta om s.k. *rapporteftergift* då förseelsen är ”obetydlig”. I teorin kan rapporteftergift användas för t.ex. snatteri, skadegörelse och ringa narkotikabrott, men i praktiken används rapporteftergift främst vid snatteribrott.¹¹⁴ Användandet av rapporteftergifter var som störst i slutet av 1980-talet med mellan 8000 och 9000 rapporteftergifter årligen. Den kraftiga minskningen sedan början av 1990-talet kan bl.a. förklaras av att det under denna period framfördes en önskan från politiskt håll att göra tillämpningen av rapporteftergifter mer restriktiv och att detta troligtvis påverkade Rikspolisstyrelsens föreskrifter.¹¹⁵

Med stöd av 20 kap 7 § RB får åklagare besluta om att inte väcka åtal, trots att förutsättningar för åtal föreligger. En *åtalsunderlåtelse* får dock endast ske i vissa situationer under förutsättning att något viktigt allmänt eller

¹¹² Ekelöf använder ifråga om allmänt åtal termerna *obligatoriskt* respektive *fakultativt* åtal. Vid förstnämnda slag av åtal anger lagen de förutsättningarna under vilka åklagarna skall åtala, vid sistnämnda överlämnas åtalsfrågans bedömande ”i högre grad” åt åklagarens fria skön. Ekelöf menar också att åtalet i princip är obligatoriskt i svensk rätt men att härigenom medgivits ett stort antal undantag, Ekelöf - *Rättegång II*, Stockholm 1996, s 248ff.

¹¹³ Se bl.a. SOU 1992:61.

¹¹⁴ År 1998 beslutades om 1998 rapporteftergifter och 90 procent av dessa avsåg butikssnatteri. Lindström – *Innebär färre rapporteftergifter och åtalsunderlåtelser minskad brottslighet och ökad trygghet?*, Brå-rapport 1999:9, s 145-147.

¹¹⁵ Lindström – a.a., s 146-148.

enskilt intresse inte åsidosätts. Utöver dessa möjligheter kan åtalsunderlåtelse tillåtas om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från fortsatt brottslighet. Sådana särskilda skäl kan t.ex. vara den misstänktes höga ålder, psykiska särdrag, rättsvillfarelse och andra ingripanden såsom utvisning eller utländsk lagföring. För åtalsunderlåtelse krävs att brottet är erkänt och att utredningen fastslagit hans skuld. Kravet på att skulden är fastställd gäller dock inte beslut att lägga ned förundersökningen eller beslut om att inte inleda förundersökning.¹¹⁶ Beträffande unga lagöverträdare mellan 15 och 18 år, skall åtalseftergift enligt *lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare* vara det normala förfarandet, såvida inte brottet är grovt eller brottsligheten är omfattande.

Under de senaste två decennierna har användandet av åtalsunderlåtelse minskat för de flesta brottstyper och idag resulterar i genomsnitt tio procent av samtliga lagföringar i åtalsunderlåtelse.¹¹⁷ Trots att polis och åklagares diskretionära befogenheter har utökats kan man alltså samtidigt se en minskad användning av både rapporteftergift och åtalsunderlåtelse. Detta hänger ihop med den kriminalpolitiska linje som innebär en s.k. ”nolltolerans” mot brottslighet och lagöverträdare. Polisen skall ingripa mot alla typer av ordningsförseelser och straff skall följa på brott.¹¹⁸

9.2 Ordningsbot

Polisman har i vissa fall befogenhet att själv förelägga den misstänkte böter, en s.k. *ordningsbot*. Denna möjlighet infördes 1966 i syfte bl.a. att ge möjligheter till ett snabbt beivrande av trafikförseelser och därmed medverka till förbättrad trafikdisciplin och ökad trafiksäkerhet.¹¹⁹ Förutsättningen för ordningsbot är enligt 48 kap 15 § RB att den misstänkte erkänner gärningen samt att enskilt anspråk inte föreligger. Det uppställs inte något krav på att den misstänkte skall ha erkänt gärningen, utan lagregeln är formulerad så att den misstänkte inte får ha förnekat gärningen. Precis som vid utfärdandet av strafföreläggande får det dock inte förekomma något köpslående mellan utfärdaren och den misstänkte om vilket brott den misstänkte skall anses ha gjort sig skyldig till.¹²⁰ I regel utfärdas boten omedelbart, i den misstänktes närvaro och för dennes direkta godkännande, men i undantagsfall kan han få visst rådrum.

¹¹⁶ Prop 1981/82:41 s 23.

¹¹⁷ Lindström – a.a., s 151.

¹¹⁸ Lindström – a.a., s 141f.

¹¹⁹ Fitger – Rättegångsbalken II, 48:3.

¹²⁰ JO 1986/87 s 109.

9.3 Nya och alternativa metoder

9.3.1 Åtalsförhandling

Plea bargaining är en form av åtalsförhandling där åklagaren utfäster sig att inte åtala vissa misstänkta brott eller utlovar en lindrigare påföljd under förutsättning att den misstänkte erkänner en gärning.

Anledningen till att man i vissa länder ansett sig behöva ha ett system med *plea bargaining* har att göra med omfattningen av brottsligheten och resurser som inte är tillräckliga för att bekämpa denna brottslighet. Från politiskt håll har framförts önskemål om att införa regler i svensk rätt som tillåter att åklagare och försvarare åtalsförhandlar, för att öka effektiviteten i rättsprocessen.¹²¹ Ännu har dock inte förslagen fått medhåll.¹²² JO har också vid några tillfällen understrukit att åklagare vid utfärdande av strafföreläggande inte får ingå överenskommelser med den misstänkte och köpslå om påföljden.¹²³ Möjligheten att hålla *förberedelse i brottmål* enligt 45 kap 13 § RB samt *särskilt sammanträde* med den misstänkte eller hans försvarare på förundersökningsstadiet i enlighet med 23 kap 18 § RB får heller inte användas till ett köpslående i åtalsfrågan.¹²⁴ Fram till nu har även kritiken mot åtalsuppgörrelser varit hård från Riksåklagarens håll men den nuvarande Riksåklagaren Fredrik Wersäll verkar inte helt vända sig emot möjligheten till åtalsuppgörrelser för att på så sätt skala bort sådant från brottmålsprocessen som parterna är ense om. Wersäll är även klart positiv till en utveckling där åklagaren mer generellt ges utökade diskretionära befogenheter och där parterna får större möjligheter att avgöra vad de vill underställa en domstolsprocess, dock kringgärdat av en tillsyns- och kontrollfunktion för att säkra rättssäkerheten och minska risken för missbruk från bl.a. åklagarnas sida.¹²⁵

¹²¹ Se Folkpartiets motioner 2001/02:Ju450 samt 2004/05:Ju410 och Ju412. Enligt förslagen skall den misstänkte kunna "förklara sig själv skyldig" och på så sätt få ett nedsatt straff eller undslippa åtal för några brottsliga handlingar. En domare kan sedan pröva samtycket och straffets lämplighet. Motionerna innehåller även förslag på användandet av kronvittnen samt utökade möjligheter till strafföreläggande. Särskilt den ekonomiska brottsligheten anser man kunna beivra effektivare med hjälp av åtalsförhandling. Motionerna baseras delvis på Förtroendekommissionens utredning, SOU 2004:7

¹²² Thomas Bodström har öppet tagit avstånd till förslaget med hänvisning till risken att oskyldiga erkänner brott de inte begått, Stenberg - *Bodström redo för buggning*, Dagens Nyheter den 12 november 2003. Se även Heuman, Lars – a.a. s 484.

¹²³ Se bl.a. JO 1986/87 s 109.

¹²⁴ Lindström – a.a., s 206. Kravet på "särskilda skäl" för att kalla parterna till en förberedelse enligt 45:13 RB togs nyligen bort, se prop 2004/05:131, bet JuU:29, rskr 2004/05:307. Motivet är att en ordentlig genomgång av materialet och inställningen till åtalet vid ett sammanträde under beredningen i allmänhet leder till en smidigare huvudförhandling genom att parterna redan före denna är på det klara med varandras inställning. SOU 2001:103 s 154.

¹²⁵ Wersäll – a.a., s 59f.

Nackdelarna med plea bargaining-systemet har som sagt ofta framhållits. Systemet bygger t.ex. delvis på att den misstänkte har en skicklig försvarare som är bra i en förhandlingssituation. Den misstänkte blir själv inte delaktig i själva förhandlingen och har kanske svårt att uttrycka sina personliga åsikter om förhandlad påföljd. Även brottsoffrets intressen kan förbises. Rättssäkerheten riskerar också att äventyras då det kan uppkomma svårigheter för åklagarna att utarbeta en enhetlig praxis. Frågeställningar kring erkännandet uppkommer också. Det har bl.a. påståtts att den misstänkte befinner sig i en slags utpressningsliknande situation där han egentligen inte har något val än att erkänna. För en misstänkt som anser sig oskyldig kan det vara förenat med obehag och stort besvär att försöka hävda sin rätt i en process. Detta kan dock uppvägas något genom att en domare utreder om erkännandet framkommit på ett acceptabelt sätt.¹²⁶

9.3.2 Medling

Sedan 10-15 år tillbaka bedrivs *medling* i många länder, framför allt i Europa, Nordamerika och Australien/Nya Zeeland. Den 1 juli 2002 fick även Sverige en särskild lag om medling.¹²⁷ Särskilt används medling vid ungdomsbrott, men i många länder tillämpas medling även med vuxna gärningsmän. Medling är i de flesta länder – dock inte i Sverige – ett alternativ till den ordinarie domstolsprocessen; om parterna kommer överens om hur gottgörelse skall ske, går fallet inte vidare till domstol. Men medling kan inte enbart sägas vara ett sätt att förenkla rättsprocessen eller en metod i socialt arbete. De senaste 10-15 åren har det vuxit fram en rörelse, vars syfte är att utveckla ett nytt tänkande för att uppnå rättvisa och harmoni efter att ett brott har begåtts, nämligen filosofin om *restorative justice* (reparativ rättvisa). I fokus sätts då de personer som direkt berörs av en brottslig handling. Brott ses i första hand som ett övergrepp av en människa mot en annan människa, och inte som en överträdelse av statens regler. Det är gärningsmannens ansvar att försöka ställa skadan till rätta och samhällets skyldighet att erbjuda informella processer där gärningsman och offer möts och diskuterar brottet och dess konsekvenser. Den norske kriminologen Nils Christie har fungerat som en viktig inspirationskälla för filosofin om reparativ rättvisa. Norge kom därför att bli ett av de länder som tidigast och mest konsekvent började tillämpa medling. Redan 1991 fick Norge en lag som ålägger de norska kommunerna att tillhandahålla medling i *konfliktråd* och som reglerar medlingens förhållande till den ordinarie rättsprocessen.¹²⁸

I Sverige anordnas medling av kommunerna och inom ramen för socialtjänsten. Själva medlingen kan, än så länge, göras när som helst efter att förundersökningen är avslutad, d.v.s. antingen före eller efter en

¹²⁶ Se Heuman, Lars – a.a. s 484.

¹²⁷ Lag (2002:445) om medling med anledning av brott.

¹²⁸ Mer om Norges konfliktråd i artikeln *När jag lämnar en medling känner jag mig oftast glad*, Dahlöf - Apropå nr 5-6/1996.

huvudförhandling. Medling i brott är för närvarande inte en del av rättssystemet, även om tanken är att det så småningom skall bli det.¹²⁹

¹²⁹ Se bl.a. Brås utvärdering i Brå-rapporten 2000:8 *Medling vid brott – Slutrapport från en försöksverksamhet*, Tierp 2000.

10 Avslutande analys

Ökningen av antal mål och framför allt antal komplicerade mål har föranlett förändringar inom processrätten. Här nedan presenteras två huvudsakliga perspektiv som lagstiftaren har utgått från i sitt effektiviseringsarbete. Den bibehållna rättssäkerheten anses vara en möjlighet trots utökade effektiviseringsåtgärder. Vid sidan av en behovsdiskussion förs därför en diskussion om vad den tilltalade tjänar på effektiviseringarna.

	Den tilltalades perspektiv	Rättsväsendets/Samhällets perspektiv
Valfrihet	Den tilltalade väljer själv processformen genom att godkänna ett strafföreläggande, inte närvara vid huvudförhandling eller inte begära huvudförhandling	Rättsväsendet tar hänsyn till den tilltalades rätt att själv välja processform
Snabbhet	Den tilltalade får snabbt reda på samhällets reaktion på brottet	Genom en snabb prövning ökar den brottspreventiva effekten
Kostnadseffektivitet	Den tilltalade sparar tid och pengar	Rättsväsendet sparar tid och pengar

Vad är då de konsekvenser av effektiviseringarna som lagstiftaren valt att bortförklara eller bortse ifrån?

10.1 Den tilltalades fria vilja

Den tilltalades fria vilja är något som ofta tas upp för att poängtera de summariska förfarandenas fördelar. Den tilltalade kan *välja* att godkänna strafförelägandet, *välja* att närvara vid domstolsprövningen och *välja* om han överhuvudtaget vill ha en huvudförhandling. Den tilltalade ses på så sätt som rationell både i sitt brottsliga handlande och i sin förmåga att välja processform. Man skulle dock kunna hävda att rätten till domstolsprövning i brottmål inte kan avsägas, eller i vart fall bör ses som en rättighet med en tillhörande plikt. Den tilltalade kan därför inte avsäga sig denna rättighet.

Det kan också diskuteras hur fri den tilltalades fria vilja egentligen är. Strafförelägandet kan t.ex. uppfattas som pressande för den misstänkte.

Den misstänkte kanske heller inte alltid är medveten om vad han erkänner eller avstår ifrån. Han kan t.ex. erkänna de objektiva omständigheterna medan förutsättningar för straffansvar i övrigt saknas. Det kan också finnas straffrihetsgrunder som upphäver eller begränsar den misstänktes ansvar men som denne inte är medveten om. Ett erkännande kan också lämnas för att den misstänkte vill undvika obehaget av att behöva genomgå en domstolsprövning, även om han i verkligheten anser sig vara oskyldig. Alla dessa oklarheter kan utredas vid en domstolsförhandling.

Genom att den misstänktes inställning till brottet har getts större tyngd har också den misstänkte stärkt sin egen möjlighet att själv kunna disponera över skuldfrågan (processföremålet). Även målsägarens ställning har stärkts genom principen om reparativ rättvisa. Om man ser den misstänkte och brottsoffret som jämbördiga parter menar vissa förespråkare att de även skall ha en utökad rätt att själva disponera över processföremålet. Kritiker menar dock att disponeringen endast kan bli illusorisk då straffprocessen är och skall vara en ensidig maktutövning från statens sida. Ett system likt de dispositiva tvistemålsprocesserna skulle också kunna gynna resursstarka individer och missgynna de som har svårigheter med att hävda sin rätt. Det är också detta som motståndare till att införa ett plea bargaining-system grundar sin argumentering på.

10.2 Lagföringens preventiva effekt

Som vi har sett kan man angripa diskussionen om prevention från två håll när det gäller summariska processer. Först och främst utgår man från att lagföringen, oavsett form, har en preventiv effekt, d.v.s. att straffrätten inte ensamt kan fungera avskräckande om inte hotet om gripande, prövning och påföljd ständigt är närvarande. Därefter kan man antingen lägga tyngdpunkten på vilken typ av lagföring som verkar mest preventivt eller hur sambandet mellan brott och straff synliggörs på bästa sätt. Domstolsprövningen i sig kan ha en preventiv effekt, genom att den tilltalade måste genomgå en prövning med alla parter närvarande och få en närmare förklaring till vad påföljden innebär. Mot detta argument kan ställas att den bästa brottspreventiva effekten uppkommer när man låter straffet komma i nära anslutning till den begångna gärningen. Denna fördel knyts även samman med argument om rättssäkerhetsvinster samt ökad förutsägbarhet för den tilltalade. Både domstolens pedagogiska roll och vikten av ett snabbt avgörande kan alltså fungera preventivt.

Frågan är dock hur man skall kunna mäta domstolsprövningens preventiva effekt i varje enskilt fall. Man får inte glömma att lagprövningen oftast inte fungerar ensamt preventivt. Att en person inte begår fler brott kan bero på ett flertal orsaker. Det man kan säga är dock att ett summariskt skriftligt förfarande riskerar att avdramatisera konflikten mellan samhället/brottsoffret och gärningsmannen, vilket får till följd att sambandet mellan brott och straff förträngs. Påföljden kan t.ex. innebära böter den

misstänkte aldrig kommer att ha en möjlighet att betala. Då kontakten mellan de rättsvårdande myndigheterna och den misstänkte inskränks till ett fönsterkuvert i brevlådan finns helt klart en risk att inte bara beivrandet av brottet bagatelliseras, utan också brottet den misstänkte döms för.

10.3 Rätten till domstolsprövning och hänsyn till processrättsliga principer

Tillsäkrandet om en rättvis rättegång innebär enligt Europakonventionen att förhandlingen skall vara muntlig, vilket också innefattas i begreppet kontradiktion. Vad händer med processen när muntlighetsprincipen sätts ur spel? Rätten att göra sig hörd infaller då redan på förundersökningsstadiet. Under förundersökningen uppkommer dock problem med att upprätthålla den tilltalades rätt till kontradiktion eftersom det inte finns någon tredje oberoende part som bedömer parternas invändningar och argument. Man skulle dock kunna hävda att den kontradiktoriska principen aldrig är tillämplig i en straffprocess eftersom åklagarmyndigheten, en statlig myndighet, deltar i processen från början till slut. Den tilltalade och åklagaren kan därför aldrig ses som jämbördiga parter, oberoende av om den tilltalade har offentlig försvarare eller ej. På förundersökningsstadiet kan man diskutera om ens åklagaren agerar som part, då han eller hon t.ex. beslutar om strafföreläggande eller att lägga ner förundersökningen eller åtalet, eller som en sorts domstol.

Det har även framhållits att de processrättsliga principerna inte har ett egenvärde i sig, utan att fokus istället borde ligga på den fria bevisprövningen och säkerställandet av en god bevisföring. Enligt Europadomstolens praxis är inskränkningar i muntlighetsprincipen och rätten till domstolsprövning acceptabelt och t.o.m. eftersträvansvärt när det gäller att prioritera. I mål om allvarigare brottslighet krävs det dock enligt artikel 6:1 ofta en muntlig förhandling oavsett om den tilltalade önskar en sådan eller inte. Var den exakta gränsen mellan lindrig och allvarlig brottslighet bör dras är dock fortfarande oklart.

10.4 Renodling och prioritering

Om syftet med straffrättsskipningen är att minska antalet felaktigt fällande domar skall rättssäkerheten prioriteras. Med de ökade effektiviseringarna av domstolsprocessen och polis och åklagares arbetssätt är det tydligt att rättsväsendets brottsbekämpande funktion istället står i fokus. Genom olika former av summariska förfaranden har vi sett hur domstolens resurser kan omfördelas och besparas. I förarbetena till den senaste reformen av strafföreläggningsförfarandet framhålls tydligt att domstolsprocessen skall vara förbehållen mål där parterna inte är överens eller mål som avser allvarigare

och mer komplicerade brott. Detta uttalande tydliggör synen på domstolarnas brottsbekämpande funktion idag. Vad man vill uppnå är ett system där domstolens arbetsuppgifter renodlas och där domstolen ägnar sig åt vad man kallar egentlig konfliktlösning. Syftet bakom utevaroregeln och undantaget från huvudregeln om att hålla huvudförhandling är dock lite annorlunda. Egentligen är inte syftet med dessa att minska antalet brottmål som avgörs i domstol, utan snarare att reducera de enkla målens andel av domstolens resurser. För att slippa de extra kostnader som uppkommer genom t.ex. inställd förhandling, ny kallelse, hämtning och fler vittnen kan dessa förfaranden sägas utgöra ett led i ambitionen att föra resurser från bagatellmålen till den mer kvalificerade brottsligheten.

Den ökade brottsligheten, och framför allt det ökade antalet bagatellartade brott, leder till att prioriteringar måste göras. Om antalet preskriberade och outredda brott fortsätter att växa kan allmänhetens förtroende för rättsskipningen minska rejält. Från politiskt håll finns redan förslag på att åtalsförhandling skall vara möjlig. Att stoppa utvecklingen är i mitt tycke inget alternativ. De tekniska lösningarna innebär t.ex. att närvaro vid huvudförhandling får en ny innebörd och genom ökad europeisering av straff- och processrätten kan åklagarens roll och diskretionära åtalsrätt inte bortses ifrån. Jag ser även positivt på en utveckling av medlingsinstitutet samt en ökad möjlighet för brottsoffer och misstänkta att mötas och försonas även i domstolens försorg likt konfliktråden i Norge. En förhandlingssituation mellan två människor är dock inte samma sak som att åklagaren ges möjlighet att förhandla med den tilltalade. Det finns fortfarande mycket som skulle behöva utredas innan ett plea bargaining-system kan införas i Sverige.

Prioriteringarna mellan lindrig och allvarlig brottslighet är inte enkel. Å ena sidan drabbas den stora massan oftast av mängdbrottsligheten och anser kanske inte att ett förenklat förfarande är tillräckligt med tanke på den blygsamma påföljd som drabbar den skyldige. Man skulle kunna hävda att denna typ av brottslighet faktiskt behöver beivras i domstol för att den tilltalade skall förstå allvaret. Å andra sidan behöver även den grova och komplicerade brottsligheten beivras och såsom utvecklingen i Sverige liksom i andra länder ser ut, kan man inte lägga ner lika mycket resurser på båda typer av brottslighet. Det moraliskt förkastliga får gå före det bagatellartade. Problem uppstår dock när beivrandet av den bagatellartade brottsligheten blir slentrianmässig och av polis, åklagare och domstol ses som oprioriterad. Utredningskvaliteten och beviskraven riskerar då att alltid relateras till den tilltalades inställning och framför allt till brottets grovhet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Betänkande 2004/05:JuU29

Folkpartiets motioner 2001/02:Ju450, 2004/05:Ju410, 2004/05:Ju412

Prop. 1981/82:105 - *om vidgade möjligheter att avgöra brottmål i den tilltalades utvaro*

Prop. 1986/87:89 - *om ett reformerat tingsrättsförfarande*

Prop. 1993/94:117 - *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor*

Prop. 1994/95:23 - *Ett effektivare brottmålsförfarande*

Prop. 1996/97:8 - *Utökad användning av strafföreläggande*

Prop. 1999/2000:67 - *Effektivare handläggning av strafföreläggande m.m.*

Prop. 2000/01:108 - *Åtgärder mot inställda huvudförhandlingar i brottmål vid tingsrätterna m.m.*

Prop. 2004/05:131 - *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol*

Riksdagsskrivelse 2004/05:307

SOU 1982:26 - *Översyn av rättegångsbalken 1, Processen i tingsrätt*

SOU 1992:61 - *Ett reformerat åklagarväsende, Betänkande av*

Åklagarutredningen

SOU 2001:103 - *En modernare rättegång, Slutbetänkande av 1999 års rättegångsutredning*

Rapporter

Brå-rapport 2000:8 - *Medling vid brott, Slutrapport från en försöksverksamhet, Tierp 2000*

Brå-rapport 2005:12 - *Kriminalstatistik 2004*

Riksrevisionsverket, Avdelningen för effektivitetsrevision - *Inställda förhandlingar i brottmål, Stockholm 1994*

Litteratur

Aspelin, Erland - *Straffrättskipning utan domstol – Rätt och Rättskipning, En vänbok till Tore Landahl, Lund 1987*

Bergholtz, Gunnar - *Åtal och kontradiktion, Marginalanteckningar till några rättsfall, Festskrift till Per Olof Bolding, 1992*

Bylund, Torleif - *Tvångsmedel I, Personella tvångsmedel i straffprocessen*, Uppsala 1993

Carlsson, Per och Persson, Mikael - *Processrättens grunder*, sjunde upplagan, Uppsala 2004

Dahlöf, Anna Maria - *När jag lämnar en medling känner jag mig oftast glad*, Apropå nr 5-6/1996

Danelius, Hans - *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, andra upplagan, Stockholm 2002

Diesen, Christian - *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Stockholm 1993

Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik - *Rättegång, första häftet*, åttonde upplagan, Stockholm 2002

Ekelöf, Per Olof - *Rättegång, andra häftet*, åttonde upplagan, Stockholm 1996

Ekelöf, Per Olof - *Rättegång, fjärde häftet*, sjätte upplagan, Stockholm 1992

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Boman, Robert - *Rättegång, femte häftet*, sjunde bearbetade upplagan, Stockholm 1998

Elwing, Carl M. - *Tillräckliga skäl*, Lund 1960

Fitger, Peter - *Rättegångsbalken II*

Heuman, Lars - *Rättegångsbalken och alternativa tvistlösningsmetoder*, SvJT 1999;4 s 476-485

Heuman, Maths och Lassen, Bengt - *Brottets beivrande*, Stockholm 1952

Inger, Göran - *Erkännandet i svensk processrättshistoria II processrättshistoria II 1614-1948*, Rättshistoriskt bibliotek I:50 Lund 1994

Lindberg, Gunnel - *Om åklagaretik*, SvJT 1997 s 197

Lindblom, Per Henrik - *Domstolarnas växande samhällsroll och processens förändrade funktioner – floskler eller fakta?* SvJT 2004 s 229 – 262.

Lindell, Bengt (red.) Eklund, Hans, Asp, Petter och Andersson, Torbjörn - *Straffprocessen*, Stockholm 2005

Lindström, Peter - *Innebär färre rapporteftergifter och åtalsunderlåtelser minskad brottslighet och ökad trygghet?* Brå-rapport 1999:9, 8 reflektioner om kriminalpolitik

Stenberg, Ewa - *Bodström redo införa buggning*, Dagens Nyheter, 12 november 2003

Wersäll, Fredrik - *Åklagare som polis och domare*, Nordiska juristmötet, 2002

Wilhelmsson, Thomas - *Senmodern ansvarsrätt*, Helsingfors 2001

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1963 s 393

NJA 1983 s 113

Hovrätterna

RH 1999:8

JO-beslut

1953 s 253

1981/82 s 98

1986/87 s 109

1990/91 s 61

Europadomstolen

Colozza mot Italien, 89 (12.2.85)

Ekbatani mot Sverige, 134 (26.5.88)

Jan Åke Andersson mot Sverige, 212-B (29.10.91)

Vaudelle mot Frankrike, nr 35683/97 (Sect. 3) (bil.), ECHR 2001-I (30.1.01)